

Nicolae Milescu

17
172

Aritmologhia

✱
Etica

editura minerva

Coperta: Anton Slavnicu

ARITMOLOGHIA, ETICA
ȘI
ORIGINALELE LOR LATINE

TOATE DREPTURILE REZERVATE EDITURII MINERVA

17
172
NICOLAE MILESCU

ARITMOLOGHIA, ETICA ȘI ORIGINALELE LOR LATINE

—
—
—
Ediție critică, studiu monografic,
traducere, note și indici
de
PANDELE OLTEANU

EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI — 1982

ARITMOLOGHIA

ADICA ȘTIINȚA DESPRE NUMERELE TUTUROR LUCRURILOR,
CARE POT SĂ NE ÎNVEȚE CUPRINSUL NUMERELOR

PREFAȚA

5 Este de neînțeles pentru ce unii se vor mira că este de folos pentru ca noi să compunem această *Aritmologhie*. Pentru că acum etica filosofiei — adică cea care înfrumusețează obiceiurile — este temelia filosofiei civile, casnice și a existenței tuturor lucrurilor teoretice, dar mai ales din viața practică. Pentru aceasta este nevoie de mare trudă, pentru ca preceptele ei să fie adânc întipărite în noi.

6 De aceea dăm deci această *Aritmologhie*, care este adunată de la autori sfinți și laici; ci, o! cititorule, nici să nu cazi în în-doială//că! și noi ne aflăm într-o astfel de colindare ca și ei.

Unii caută tainele din numerele ascunse; nouă ne este expusă o altă desăvârșire, și aceea nu este de loc cea de pe urmă; și nici nu este, evident, fără folos ca să cuprindem un oarecare substrat al numerelor și vreo oarecare învățătură aleasă, care poate conduce viața omenească spre facerea de bine, și ca și cu mîna atrage fericirea. Că învățătura este necesară tuturor și mai cu seamă minților tinere.

7 Dacă cineva are minte bună și ascuțită, nici învățătura nu o va lepăda. Cel care a ascultat acestea, își va dobîndi un mare ajutor și însuși se va desfăta gîndind lucruri asemănătoare acestora//și își va pregăti rațiunea; rațiunea și știința, ceea ce este întru totul adevărat.

¹ Acest titlu este traducerea definiției pe care J. Alsted o dă *Aritmologhiei etice*. — J. Alsted, *Encyclopediā*... Herborn, 1630, p. 2310.

Și întru cât aceste cugetări extraordinare sînt cuprinse într-un număr scurt, cel mai potrivit lucru este să le avem în memorie, atît pentru o rînduire limpede, cît și pentru o artă deosebită, care se manifestă în această lucrare.¹//Astfel stau lucrurile.

ÎNCEPUTUL ARITMOLOGHIEI ²

Nouă sînt cetele îngerești: ³ „Serafimii, heruvimii, tronurile, domniile, puterile, stăpînirile, începătorii, îngerii, arhanghelii“.⁴

Nouă sînt muzele: „Caliope, Cleo, Eutherpe, Thalia, Melpomene, Erato, Terpsihore, Polymnia, Urania“.

Șapte sînt artele libere: „Gramatica, retorica, dialectica, aritmetica, muzica, geometria, astrologia“.

Cinci sînt simțurile: „Vederea, auzul, mirosul, gustul, pipăitul“.⁵

9 *Trei sînt grațiile sau zeițele:* „Cea luminoasă, Cea înfloritoare, Cea bucurătoare“.⁶

Șapte sînt înțelepții, care erau socotiți la greci foarte înțelepți și extraordinari printre oamenii din toată lumea: „Cleobul, Hilon, Periaander, Pittac, Solon, Bias, Tales“.⁶

¹ Prefața nu se identifică în originalele latine, nici în *Encyclopedia* lui J. Alsted. Pare originală a spătarului Milescu, sau e tot o traducere după textul latin din ediția din a. 1620, a *Enciclopediei* lui Alsted.

² Primele 44 de gnomă cifrice sînt traduse din *Arithmologia miscella* de Johann Lauterbach, după textul din *Encyclopedia* lui J. Alsted (1630) p. 2310—2311. În ediția *Enciclopediei* din a. 1620, întreaga *Aritmologie* este intitulată *Arithmologia ethica*, col. 1833—1872, unde începutul diferă: „*Ipsius Arithmologia breviter sic habet — Aritmologia lui însuși este pe scurt astfel*“ — la care spătarul a renunțat, traducînd numai: *Începutul Aritmologiei — Nașalo Aritmologii*.

³ Gnomă despre cele nouă cete îngerești este adăugată de Milescu, opunînd-o gnomei despre cele nouă muză cu care începe originalul. Opoziția aceasta există în literatura vremii N. I. Kedrov o remarcă în opera *Ogorodok Marii Bogorodici* Grădinița Mariei Născătoare de Dumnezeu—Chiev, 1676. Kedrov, *op. cit.* p. 20. n. 1.

⁴ Gnomă adăugată de spătarul Milescu după Dionisie Pseudo-Areopagitul sau după *Dogmatica* lui Ioan Damaschinul.

⁵ Spătarul Milescu nu a tradus numele grecești din originalul latin al lui J. Lauterbach: Aglaia, Thalia și Euphrosina.

⁶ Explicația numelor aparține spătarului Milescu. În originalul latin ele nu există.

Trei sînt chinuitoarele iadului, care sînt răzbunătoarele create de Dumnezeu împotriva tuturor răufăcătorilor: „*Thisiphone* — adică plata uciderii de om; *Meghera* — adică cea purtătoare de grijă; *Alicto* — adică ajutătoarea.“¹

Șapte sînt planetele: „Cronos sau Saturn; Zeus sau Jupiter; 10 Ares sau Marte; Soarele sau Apolon; Afrodita//sau Venus; Hermes sau Mercur; Seleni sau Luna. Primele numiri sînt grecești, cele de al doilea — latinești.“²

Patru sînt stihiiile sau elementele: „Focul, aerul, apa și pămîntul“.

Patru sînt părțile anului, anotimpurile: „Primăvara, vara, toamna, iarna.“

Patru sînt epocile lumii: „Epoca de aur, de argint, de aramă, de fier — adică: Monarhia haldeiană, persană, greacă, romană“³

Patru sînt părțile pămîntului: „Asia, Europa, Africa, America.“⁴

11 *Trei sînt numele magilor, care s-au închinat Mîntuitorului:* „Melchior, Gaspar, Baltazar, sau: Bactor, Sator, Pectiras.“⁵

Patru sînt evangheliștii: „Matei, Marcu, Luca, Ioan“.

Șapte sînt zilele creării lumii de către Dumnezeu: „întîia, a doua, a treia, a patra, a cincea, a șasea, a șaptea.“⁶

Trei sînt fericirile sau destinele, adică voia dumnezeiască ce nu se poate schimba: „Clothod, Lachesis, Atropos.“⁷

Trei sînt judecătorii în iad — Grecii aveau astfel de fabule: „Eac, Minos, Radamantes.“⁸

12 *Trei sînt harpiile* — o fiară formată din fecioară, vultur și urs: „Aelo, Celeno, Ocypede.“⁸

¹ În original este doar: „Trei sînt zeițele *Furii*: „Tisiphone, Magaera, Electa“.

² În original sînt numai numele latinești: Jupiter, Marte, Apolon, Venus, Mercur și Luna.

³ Milescu a adăugat cele patru monarhii din antichitate, identificîndu-le ca durată cu cele patru epoci.

⁴ Această gnomă este adăugată de Milescu, pentru că nu există în originalul lui J. Lauterbach. Oricum este preluată dintr-un izvor mai vechi, scris după descoperirea Americii — sec. al XV-lea și înainte de descoperirea Australiei de către olandezi în sec. al XVI.

⁵ Variantele numelor lipsesc din originalul latin. Pentru alte completări și explicații ale spătarului Milescu, vezi textele paralele latin și slavon, precum și notele.

⁶ În originalul latin, în loc de „a șaptea“ este *et Sabatum* — și sîmbăta.

⁷ În originalul latin se dau aceleași nume grecești ale celor trei *Parce* sau *Ursite*. Cele latinești lipsesc: Nona, Decuma, Morta.

⁸ În originalul latin se dau numai numele.

Cinci sînt rîurile din iad, sau chinurile: „Aheronul — adică cel lipsit de bucurie; Styxul — adică cel rece; Lethe — adică uitarea; Cocytos — adică bocetul; Flegheton — adică arderea; acestea se presupuneau la greci a fi în locul chinurilor.”¹

Patru sînt artele mari: „Filosofia, teologia, învățătura legilor și medicina — adică arta vindecătoare.”²

13 Douăsprezece sînt biruințele sau isprăvile lui Iraelie, sau ale lui Hercule: „Leul din Nemeia, hydra sau balaurul cel cu multe capete de la Lernea; porcul sălbatec din Caledonia; căprioara cu picioarele din aramă³; păsările stimfaliene; amazoana Hypolyte; grajdurile lui Augias⁴; taurul din Creta; caii lui Diomedee — mîncători de oameni⁵; uciderea lui Geriones, uriașul⁵; grădinile Hesperidelor; cerberul cu trei capete, dulăul legat.”⁶

Zece au fost plăgile Egiptului, prin Moise: „Rîurile de sînge, broaștele, păduchii sau țînțarii, tăunii sau musca cîinelui⁷, ciurma vitelor, bubele, grindina, lăcustele, întunericul, uciderea noilor născuți.”

14 Trei ere ale lumii: „A zădărniceii — adică înainte de lege; legea — adică Moise; Mesia — adică Hristos.”⁸

Trei virtuți creștine: „Credința, nădejdea, dragostea.”

Patru virtuți morale: „Înțelepciunea, dreptatea, bărbăția, înfrînarea — lat. temperantia.

Zece sînt poruncile Decalogului: „Întîia, a doua, a treia și celelalte.”

Douăsprezece sînt articolele simbolului apostolic: „Întîiul, a doilea, al treilea și celelalte.”

15 Șase sînt cererile. Rugăciunea domnească: „Întîia, a doua, a treia și celelalte.” Adică cele șase cereri din rugăciunea Tatăl nostru.”

Șapte sînt tainele bisericești: „Botezul, împărtașania, preoția, spovedania, mirul, căsătoria, ungerea cu mir.”¹

Doisprezece sînt apostolii: „Petru, Andrei, Iacob, Ioan, Filip, Vartolomei, Matei, Toma, Iacob, Simon, Iuda Tadeul, Mathias.”

Patru sînt proorocii cei mari: „Isaia, Ieremia, Iezechiel, Daniel.”

Doisprezece sînt proorocii mai mici: „Iosia, Ioil, Amos, Avdie, Iona, Mihea, Naum, Avacum, Sofonie, Agheu, Zaharia, Malahia.”

16 Trei sînt timpurile: „Trecut, prezent, viitor.”

Șapte sînt părțile vieții omenești: „Nevorbirea sau prima vîrstă, pruncia, adolescența, tinerețea, bărbăția, bătrînețea, neputința” lat. *senium* „lîncezeala”.

Douăsprezece sînt lunile: „Ianuarie, februarie, martie, aprilie, mai, iunie, iulie, august, septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie.”

17 Șapte sînt minunile lumii: „Piramidele — adică stîlpii foarte înalți din Egipt; stîlpul — farul din Alexandria; templul Artemidei² din Efes; mormîntul lui Mausoleu; colosul sau idolul din Rodos; statuia sau idolul lui Teus³ olimpicul; labirintul din Creta — sau zidul Babilonului.”⁴

Douăsprezece sînt semnele soarelui sau zodiile: „Berbecul, taurul, gemenii, racul, leul, fecioara, cumpăna, scorpionul, săgetătorul, capricornul, vîrsătorul de apă, peștii.”

Trei sînt cazurile de vise: „Morfeu, Fobitor, Fantos, adică: Întîmplător, Însăpămîntător, Indicator.”⁵

18 Trei sînt sirenele, adică jumătate fecioare și jumătate pești, pe care grecii le descriu că trăiesc în mare: „Leucosia — adică cea albă; Parthenope — adică cea feciorelnică; Lighea — adică cea dulce.”⁶

Trei sînt ciclopul sau uriașii cu ochi mari⁷: „Brondes, Acte-ropis, Pyracmon sau Argeus.”

¹ În originalul latin Johan Lauterbach, ca protestant dă numai două taine: Botezul și cuminăcătura-Baptismus et Sancta coena. Spătarul pune toate cele șapte taine după învățătura din biserica ortodoxă.

² În originalul latin: Templum Dianae Ephesinae.

³ În latină *Jovis*; în slavă *Zeosofū*

⁴ În latină e numai: Muri Babylonis — Zidurile Babilonului.

⁵ Explicația lipsește din originalul latin.

⁶ În originalul latin: Tres Sirenes: Leucosia, Parthenope, Ligea.

⁷ Lipsă din originalul latin.

¹ De asemenea, în original se dau numai numele celor cinci fluvii din infern. Explicațiile adăugate de spătar dovedesc vasta sa erudiție în domeniul mitologiei și al istoriei

² Explicația termenilor lipsește din originalul latin.

³ În original e „de bronz *aeripes*” adică „tare la fugă”.

⁴ E regele Heladei ucis de Hercule.

⁵ Ceea ce e subliniat lipsește din originalul latin.

⁶ În originalul latin e: *cerberus vinculus* — cerbul învins. În originalul latin urmează gnoma despre *Pentateuhul* sau cele cinci cărți din *Vechiul Testament* scrise de Moise: *Genesis* sau *Facerea*, *Leviticul*, *Numeri* și *Deuteronomul* sau „a doua lege”.

⁷ În originalul latin: *pediculi* sl. vși „păduchii”. În *Biblie*: *țînțarii*, apoi muștele cele rele împotriva vitelor sau *tăunii* — Eșire VII—X.

⁸ În originalul latin sînt numai cele trei ere: Inane, Lex, Messias.

Patru monarhii: „Haldeeană, Persană, Greacă, Romană”.
Trei momente cerești: „Legenda greacă — ce însemnează că este întotdeauna pace, liniște și dreptate ca în cer; *Eunomia* — adică cea dătătoare de legi bune; *Diche* — adică judecata dreaptă; *Irine* — adică pacea.”¹

19 Două se observă în povești: „Pietatea și dreptatea”.
Două sînt cheile bisericești, pe care le-a dat Hristos apostolilor: „Cea care leagă și cea care dezleagă”.²

J. CAMERARIUS: ARITHMOLOGHIA ETHICA

Din parimiile lui Solomon³

Șase sînt lucrurile pe care le urăște Dumnezeu — după cuvîntul preînțeleptului împărat al Iudeei, dar și pe al șaptelea nu-l iubește: „1. Ochii batjocoritori. 2. Limba neînfrînată la minciună. 3. Mîinile spurcate ale ucigașului, 4. Inima care povățuiește la a face rău. 5. Picioarele grabnice la săvîrșirea răului, a împietățirii.”
20 6. Pe martorul mincinos. 7. Cel care crează vrajba între frați.”

Este o fericire ca să ceri de la Dumnezeu aceste două lucruri și pe acestea să le primești și să le urmezi în viață: „1. Să stai departe de vorbirea deșartă și de vorbirea de rău. 2. Să nu fii nici prea bogat, nici prea sărac, ci tuturor să dai cele de trebuință pentru viață, pentru că fiecare aflîndu-se cîndva în vreun belșug începe a fi leneș, rău, disprețuind și îndepărtînd pe Dumnezeu; dar nici să trăiască în lipsa acelor lucruri de care are trebuință — și să săvîrșească tîlhărie sau să minie pe Dumnezeu cu fapte murdare.”
21 (Solomon, *Pilde*, XXX. 7—9)

Trei lucruri sînt de nesăturat, iar al patrulea în nici un fel nu poate fi sătul: „1. Iadul; 2. femeia neînfrînată; 3. pămîntul

uscat; 4. focul care mistuiește totul și niciodată nu se întîmplă să fie sătul”.¹

Trei lucruri sînt cele care nu pot fi știute, iar al patrulea în nici un fel nu poate fi cuprins: „1. Urmele vulturului care zboară; 2. Drumul șarpelui pe piatră; 3. Cărările corăbiei pe mare; 4. Umbletul tînărului în libertatea lui.”²

Din cauza acestor trei lucruri se cutremură pămîntul, iar pe
22 al patrulea nu-l poate suferi: „1. Cînd sluga va fi stăpînă pe averea domnului său. 2. Cînd nebunul se va sătura de mîncare. 3. Cînd femeia va fi neînfrînată de la dorințele spurcate și de la minie. 4. Cînd slujnica ajunge moștenitoarea stăpînei sale”.

Patru lucruri sînt cele mai mici pe pămînt, însă din pricina lor toți înțelepții se întrec prin înțelepciune: „1. Furnica cea slabă, care își pregătește hrana în timpul verii. 2. Hirogrili³ gen de iepurași, deci vietăți nu prea puternice, care locuiesc în stîncile prăpăstiilor adînci. 3. Lăcustele care trăiesc fără rege însă umblă într-o ordine tare minunată ca și cînd ar fi sub conducere și steag.”
23 4. Păianjenul, care țese și creează pînza sa și locuiește în palate împărătești.”

Trei intră în mod fățiș, măreț, iar al patrulea trece elegant, prin dibăcie: „1. Leul tînăr, care nici nu se ia în seamă pe sine însuși și nici nu se teme de fiară. 2. Cîinele mare de vînătoare cu armuri, sau cocoșul care se plimbă printre găini. 3. Țapul — conducătorul turmei de capre. 4. Împăratul, care declară și se arată
24 în adunare că este de neînvins.”⁴

¹ Există și în *Fiore di Virtù* — Floarea darurilor. Vezi mai înainte Cap. III. Conținutul și istoria opusculului.

² Trebuia: „Calea tînărului la o fecioară” Lat. *Gressus adolescentis ad juveniculum*. În *Fiore di Virtù* (Cap. 35 C. vezi studiul introductiv) se adaugă la sfîrșit: „Astfel este și calea femeii desfrîinate... Cotalle ella via della femena luxuriosa”, În *Biblie*: Solomon, *Pilde* 30; 19—22.

³ *Pilde* 30: 24—28. *hirogrila* e o specie de iepurași care trăiesc în regiunile stîlcoase din Palestina. Nu e *dihorul* cum s-a tradus impropriu în *Biblia românească* (1968, p. 662). În versiunea, slavă în cea cehă „Kralická”, e tot *hirogrili*, gr. *χίρογρυλλίος* lat. *herinaceus* sau *hericius* „arici” sau „sorte de hérisson” și: *Chirogryli* — ca în originalul umanistului J. Camerarius — *Arithmologia Ethica*.

⁴ În original: „...Rex procedens in concionem, qui est invictus” (J. Camerarius, Solomon, *Pilde* XXX, 31).

¹ În original este numai: Tres horae coeli: Eunomia, Diche, Irene.

² În Original: Ligans et Solvens. Aci se termină, în *Encyclopaedia* lui J. Alsted *Arithmologia miscella* de J. Lauterbach.

³ Solomon: rege și filosof israelit. A trăit între anii 974—938 î.e.n. A organizat și a înfrumusețat statul israelit. A zidit templul din Ierusalim. Este autorul mai multor cărți de înțelepciune și literaro-simbolice din *Vechiul Testament*: *Ecleziastul*, *Proverbele*, poemul *Cîntarea cîntărilor* etc. Din dragoste față de o femeie păgînă, a căzut un timp în idolatrie.

Două lucruri conduc la păcat, iar al treilea ațîță furia: 1. „Sufletul ce fierbe ca focul, care arde în pară — nu poate fi stins pînă nu se mistuiește. 2. Desfrînatul² care nu va fi în liniște în carnea trupului său, pînă ce focul nu arde de tot. 3. Omul care-și părăsește patul său³, cugetînd întru sine: „Cine mă vede: Tot așa și soția care-și părăsește bărbatul cerînd (căutînd) moștenire de la altul.“⁴

25 *Trei lucruri apar frumoase înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor*: „Înțelegerea între frați.// 2. Prietenia între vecini. 3. Soțul și soția care trăiesc între ei în prietenie și credință.“⁵

Trei lucruri sînt de toți urîte și triste, supărătoare: 1. Săracul mîndru. 2. Bogatul mincinos. 3. Bătrînul desfrînat căruia i se împuținează mintea.“

26 *Nouă sînt zicalele lui Sirah*: între acestea acelea sînt cele mai mari, pe care le socotesc în inima mea a fi cele mai bune, iar pe a zecea o propovăduiesc în limba mea: „1. Omul care petrece cu copiii săi. 2. Cel ce trăiește și vede căderea dușmanilor săi.// 3. Fericit cel ce locuiește la un loc cu o soție înțeleaptă. 4. Cel care nu a căzut din cauza limbii sale. 5. Cel care nu slujește unui om nevrednic. 6. Fericit cel care și-a aflat înțelepciunea. 7. Cel care povestește unor ascultători atenți. 8. Cît de mare este cel care a descoperit înțelepciunea. 9. Însă cu mult mai slăvit este cel care se teme de Domnul. 10. Teama de Domnul covârșește toate prin strălucire.

Din cauza a două lucruri se turbură inima mea, iar al treilea mă împinge la mînie: 1. Cînd cel viteaz decade din cauza sără-

¹ Înțelept israelit, cunoscut prin „pildele“ sau „proverbele“ din *Vechiul Testament*: *Înțelepciunea lui Isus, fiul lui Sirah*. I se atribuie chiar *Ecleziastul*, care după alți specialiști aparține înțeleptului Solomon. Isus fiul lui Sirah a trăit în secolul al II-lea î.e.n.

² Spătarul Milescu a tradus impropriu lat. *adulter* cu „tînărul, junoșa; trebuie „desfrînatul, omul desfrînat“ cum e și în *Biblie*.

³ Lat. „transgrediens lectum suum...“ și sl. „prechoždajej lože svoje“ se poate traduce: trecînd dincolo de patul său, părăsind patul său“, dar și „umblînd — adică petrecînd — mult în patul său“ adică „păcătuiind în patul său“ cum s-a înțeles în *Biblia Septuaginta*, slavo-rusă și românească. Vezi *Cartea înțelepciunii*... XXIII. 21.

⁴ Lat. „...ambiens hereditatem ex alio“ s-a tradus în slavă: dorind *chotjaj* moștenire de la altul“. Mai exact este: *căutînd, cerînd*...“

⁵ Milescu a tradus „...ex fide mutua perseverantes“ amplificat și omițînd „mutua“ reciprocă: „...družboju i veroju mežu sebe prebyvajušti — trăind între ei cu prietenie și credință.“ În original este numai „...care trăiesc, țin mereu între ei o credință reciprocă“ sau „unul față de altul“.

27 ciei.// 2. Cînd bărbatul înțelept este disprețuit. 3. Cînd cineva se abate de la calea cea dreaptă spre păcat.“

Trei lucruri — se zice — fac inima mea tristă, iar pentru a patra persoană m-am rugat. Acestea sînt¹: „1. Trădarea cetății. 2. Adunarea poporului. 3. Defăimarea nedreaptă. 4. Despre femeia care bagă gelozie și ură între femei.“²

ARITMOLOGHIA OBICEIURILOR de la diferiți autori

[de J. Camerarius³]

Trei sînt lucrurile care dintr-o cauză și prin manifestarea lor nu se întrebuintează, ci prin însuși lucrul, ele sau fericesc, sau sînt lepădate: „1. Vinul bun — cînd se bea. 2. Cuvîntul înțelept — cînd este rostit. 3. Omul bun — la nevoie.“

Două stări sau lucruri nu pot exista împreună: „1. Iubire necurată. 2. Stăpînire sau domnie.“

29 *Porunci pentru a păstra sănătatea*: Aceste două lucruri să faci și să le păstrezi dacă vrei să trăiești sănătos: „De două ori pe zi mîncîcă.//De două ori pe noapte — urinează. Și de două ori într-o lună — fă baie. Și de două ori în fiecare an să-ți lași sînge. O singură dată în toată viața — împodobește-te cu căsătoria.“

Patru lucruri se produc cu totul impetuos: „1. Strănutul și scuipatul, iar uneori și sîngele pornește. 2. Aerisirea pîntecelui. 3. Cîinele care mîncîcă și ca să nu piardă osul, se repede împotriva ta. 4. Mînia — căci uneori împins de furie vorbești sau faci unele lucruri, de care apoi te vei căi.“

30 *Către patru lucruri este păgubitor să te grăbești*: „1. La oaste și la luptă.//2. La beție și la jocuri de noroc. 3. La masă, dacă cineva nu este chemat. 4. La vorbire, dacă cineva este furios.“

Patru lucruri sînt grele și triste ochilor: „1. Fumul de la copacul ars, și mai cu seamă de la cel verde. 2. Vîntul viforos.

¹ Milescu a omis din original: „Haec sunt. Acestea sînt...“ care urmează după enunțul *gnosei*.

² În originalul latin este singularul: „adversus mulierem — contra unei alte femei“. În *Biblie*, este tot singularul „femeia geloasă asupra altei femei“ XXVI. 7.

³ În originalul latin: *Aritmologia ethica* de J. Camerarius ex variis authoribus“. Text apud J. Alsted, *Encyclopaedia*... Herborn, 1630, p. 2311.

3. Lacrămile. 4. Să vezi pe neprieteni fericiți și pe prieteni că trăiesc în sărăcie.“

Acestora patru să nu le fii niciodată împotriva: „1. Celui ce dorește să încheie căsătorie legală. 2. Celui ce merge la joc.//

31 3. Celui ce merge în ajutorul celor în nevoie. 4. Celui ce se întoarce de la viața spurcată la pocăință.“

Cunoașterea ouălor constă în trei însușiri: „Cumpără-ți ouăle albe, lunguiește și proaspete.“

Către aceste patru lucruri să nu te grăbești niciodată: „1. Uciderea de om. 2. Limba neînfrinată. 3. Soția care umblă în mod necuviincios în casă. 4. Caii care aleargă spre prăpastie și spre loc accidentat.“

Aceste cinci lucruri să nu le uiți nici să te încrezi lor: „1. Cîinelui răătăcitor. 2. Calului de orice fel ar fi.// 3. Femeii prea vorbărețe. 4. Slugii mîndre. 5. Marginei sau țărmlui cu apa adîncă lîngă mal.¹

Niciodată să nu te căiești că te-ai supus acestor trei lucruri: „1. Adevărului, mai cu seamă dumnezeesc. 2. Celui ce te povățuiește la fapte bune. 3. Cocosului care cu glasul său trezește dimineața pe cei ce dorm.“

Aceste trei lucruri sînt foarte triste, iar al patrulea de asemenea este de neîndurat: „1. Cel care este mîndru între tovarăși și vorbește mult pe drum. 2. A creea prilej de trîndăvie celor care nu sînt trîndavi, ci caută să muncească. 3. Acela care în fața ușilor doar cere. 4. Cel sărac și neînvățat, devenit pe neașteptate//bogat și slăvit.“

Aceste trei lucruri niciodată nu aduc bucurie din muncile lor: „Sămînța semănată pe țărmlul mării. 2. Cel care face bine celor răi. 3. Cel care așteaptă de la Dumnezeu să-i dea cinste, dar el însuși își sporește în mîhnire și în tristețe.“

Aceștia trei se vor vedea cu totul lipsiți de înțelepciune și gîndire: „1. Cel care crede și urmează minciuni. 2. Cel care mănîncă mult și nu muncește nimic. 3. Cel care nu poate să-și înfrîneze furia, ci totdeauna este înfrînt de ea.“

Acestora cinci se cuvine să fie simpli și buni: „1. Cel care are în mîinile sale o hrană oarecare plăcută și frumos aranjată//

34 și nu mănîncă nimic pe ascuns din ea. 2. Bărbatul pe care-l iubește

¹ I. A. Comenius (157): „*Podemlenému břehu neveř* — Să nu te încrezi malului umbrit, înșelător.“ În originalul latin: „*Ripis cavis-Ripelor adinci*.“ Milescu a tradus: „Marginei sau țărmlui adînc-Kraju ili bregu glubokomu“.

însăși soția sa. 3. Soția care nu a fost îmbrățișată cu dragoste de nimeni, niciodată, ci numai de soțul ei. 4. Principele care se folosește de sfetnicii săi — de bărbați mai înțelepți și buni — și ascultă cînd îl sfătuiesc de bine. 5. Cel care niciodată împins de furie, nu face sau nu vorbește ceva de ocară sau injurios.“

Aceste șase lucruri totdeauna sînt vrednice de rîs: „1. Pasărea de mare care crede că s-a scuns toată, cînd își ascunde între arbuști numai capul.//2. Pasărea pleșuvă care înghițind spumă se umflă. 3. Cel care se fălește că este bărbat puternic și că totdeauna la război a fost glorificat și nu are pe sine nici un fel de răni. 4. Cel care spune că a pățimit mult în multe nenorociri, dar fața lui are totdeauna o culoare minunată. 5. Fecioara care disprețuiește și ceartă pe logodnicul ei legal sau cu cel cu care vrea să se logodească. 6. Cel care plînge neîncetat din cauza celor ce s-au întîmplat și mai ales că nu mai pot exista. Așadar acesta dorește acele lucruri care nici nu sînt, nici nu mai pot fi cîndva și dorește să fie ceea ce deja a trecut.//aceste două lucruri sînt de neschimbat și sînt vrednice de rîs pentru cei care înțeleg.“

Aceste cinci lucruri fiecare le cuprinde în sine, nici nu se transmit altora; și pe acestea într-adevăr nimeni nu le poate acuza pe drept: „1. Calul bun și puternic. 2. Boul care ară și care brăzdează țarina cea bună. 3. Femeia înțeleaptă care iubește pe bărbatul său. 4. Sluga credincioasă și care slujește cu credință stăpînului său. 5. Sabia puternică și făcătoare de bine și orice fel de armă care este necesară în luptă.“//

37 *Aceste șapte lucruri par în sine bune, dar se descopăr a fi rele, iar al optulea este cel care arătîndu-se ca bun, îl cumpără cineva:* „1. Dacă un bătrîn își ia o femeie tînră. 2. Dacă cineva este fără copii și fără prieteni, dar este zgîrcit cu totul și în toate cazurile se dedă la jaf. 3. Cel care cultivă lucruri otrăvitoare și se îngrijește de multe lucruri nefolositoare. 4. Bețivul. 5. Cel ce ațîță cîinele sălbăticit și mai ales cînd mănîncă oase. 6. Umbletul în întuneric. 7. A face război¹ fără motiv just. 8. A educa pe lingușitori și a sluijii poftelor rele, chiar dacă//în ele nu este nimic altceva, însă vremea care este mai de valoare decît toate, se cheltuiește.“

Aceste opt lucruri sînt cunoscute că vatămă și pe sine însuși și pe alții: „1. Dacă cineva dorește să fie învățătorul altora, dar el însuși este neînvățat și neexperimentat. 2. A căuta acele lucruri

¹ În originalul latin: *bellum inferre*. În slavonă e din eroare *brakŭ* în loc de *branŭ* — „luptă, război.“

pe care nici nu le poți găsi, nici nu le poți săvârși. 3. Când omul este mare și puternic, este rău și răufăcător. 4. Când cineva se socotește pe sine că este în toate înțelept și niciodată nu folosește sfatul altora. 5. Se grăbește să fie șef peste oameni puternici, cel ce este cu adevărat inapt și fără minte.// 6. A vorbi cu cei fără
39 de minte, este egal cu a putea amăgi pe cei înțelepți. 7. Dacă administratorul iubește prada și este necredincios și hoț. 8. Dacă cineva a greșit și nu ascultă, ci se opune la orice fel de pedepsire.“

Douăsprezece sînt lucrurile pe care le poți experimenta: „1. Dacă omul plin de bărbăție este în luptă. 2. Dacă calul este iute la alergare. 3. Dacă boul este puternic la trasul plugului. 4. Dacă sluga este bună în ascultare. 5. Înțelepciunea principilor în stăpînirea furiei.//6. Bunii prieteni — în nenorociri. 7. Negustor la cumpărare și vînzare. 8. Tovarășii, dacă după vrajba dintre ei, va fi repede prietenie între ei. 9. Bătrînii prin răbdare puternică. 10. Nobilii — prin dăruire aleasă. 11. Filosof — dacă va fi mulțumit cu cele de trebuință. 12. Natură bună — în aceea că învață repede ceea ce dorește și că reține în memorie.“

Aceste trei lucruri merită să fie numite necuvîntătoare: „1. Cel
41 ce strică lucrurile bune, cînd trăiește între cei răi.//2. Stăpînul care aduce la cinste o slugă nevrednică. 3. Cel care nu iubește mai mult pe copiii săi buni și ascultători, decît pe cei răi și neascultători.“

Acești patru — ei înșiși își caută nenorocirea: „1. Cel care merge în virful degetelor picioarelor sale. 2. Fricosul care propovăduiește în chip măreț vitejia sa și astfel el este trimis în luptă. 3. Cel ce umblă pe frînghie sau comediantul.¹ 4. Cel care se străduiește să fie comandant și să stăpînească pe alții, iar el este neînvățat și rău.“

Trei lucruri sînt din fire rele și lor se mai și adaugă: „1. Calului sălbăticit și bătaios — să-i adaugi clopoței. 2. Celui fricos — arme de mare preț și felurite. 3. Cărți frumoase și bune celor care se leapădă de învățătură.“

Cinci sînt lucrurile care dovedesc că statul este condus bine sau rău: „1. Templele și bisericile. 2. Palatele de sfat. 3. Școlile. 4. Tîrgurile (piețele). 5. Ceasurile.“

Cinci sînt cele ce se tem acolo unde nu este nici un fel de rău și nici un fel de nenorocire: „1. O oarecare pasăre mică și fără

¹ Lat. Funambulus — slv. uže chodec, ceh. povrazolezec, cuvinte compuse prin calc după lat. funambulus: funis „funie frînghie și ambulo, — are „a umbla, a merge“.

43 nume, //care din cauza spaimii să nu cadă cîndva cerul peste ea, — cînd doarme, totdeauna pune un picior deasupra-și. 2. Pasărea — coțofană, care stă pe un singur picior, fiindcă se teme ca nu cumva, șezînd pe amîndouă picioarele, să facă să se cutremure pămîntul. 3. Broasca cea mare, care se umple cu pămînt și tot timpul se teme că va fi nesătulă. 4. Liliacul de noapte, care nu zboară niciodată ziua, pentru că se crede că este pasăre foarte onorată și se teme ca nu cumva să fie prinsă și va fi pusă în cușcă (colivie) și va fi îngrijită ca o privighetoare. 5. Cel neînvățat și prost, care se teme ca nu cumva, învățînd pentru sine vreo artă liberă//
44 și folositoare, să nu se desăvîrșească prea mult.“

Aceste trei sînt cu neputință să nu se păteze: 1. Olarul. 2. Roata carului prin noroi. 3. Cei care sînt părtași cu cei răi.“

Patru sînt lucrurile care nu pot trăi împreună cu altul străin: „1. Cismele și mînușile și altele cîte se ating de corpul nostru gol. 2. Sluga mîndră și hoată. 3. Calul bolnăvicios. 4. Cu sfatul și cu dorința la săvîrșirea faptei rele.“//

45 *Aceste două lucruri nici nu pot fi îmblînzite, nici cînd au devenit blînde, nu permit nici o poruncă:* „1. Șoarecele și rîndunica. 2. Cel care fuge de cel ce-l pedepsește și care disprețuiește învățătura și are urechile închise la învățătură și la îndemnul de a deveni virtuos.“

Aceste douăzeci și patru în majoritate se luptă între ele. Unele dintre ele săvîrșesc atîta vrajba, încît între ele niciodată nu va fi pace: „1. Lupul și păstorii. 2. Pisicile și neamul șoaricilor. 3. Șoimii și porumbeii. 4. Ciorile și cele numite// bufoni — adică broaștele de pămînt. 5. Lemnul de frasin și șarpele. 6. Strugurele și varza. 7. Elefantul și zmeul, adică balaurul zburător. 8. Calul și cămila. 9. Șarpele vasilisc și nevăstuica de casă.¹ 10. Crocodilul și delfinul — peștele de mare. 11. Șopîrla și broasca țestoasă. 12. Ariciul și șarpele. 13. Țiparul — peștele de mare, caracatița și racul. 14. Apoi țiparul și stridia sau racul. 15. Caracatița și lăcustele. 16. Balena — chitul de mare și orcachitul. 17. Fiara calavotis² și scorpia. 18. Rîsul și hiena. 19. Vulturul și eretele
47 (șoimul) de noapte.//20. Ploile — cele vechi și cele noi. 21. Cei mulți cînd împart între ei moștenirea. 22. Somnul și dorința de a

¹ Lat. viverra „nevăstuica“ gr. γαλή, -ῆς (ῆ,) „chat“.

² Lat. stelio — șopîrlă, care-și schimbă culoarea. Simbolizează viclenia.

învăța. 23. Bogăția și oboseala. 24. Credința divină și superstiția sau credința deșartă¹ a oamenilor.“

Aceste patru când se vor întâmpla, nu sînt plăcute nimănui:

48 „1. Încălțămîntea și îmbrăcămîntea și oricare altele, care se află în palate, cînd sînt roase de niște vietăți și sînt stricate de către acestea. 2. Dacă cineva împrăștie mărăcini în praful de pe locul unde va fi adunarea.//Dacă cineva ocrotește pe cei ce singuri se distrug, sau care face un bine celor care fac rău. 4. O cuvîntare către cei care sînt și învățați și flămînzi.“

Este foarte bine să nu te preocupi de aceste cinci lucruri:

„1. Construirea unei case străine. 2. Cercetarea lucrurilor dumnezeiești. 3. Hrana peștilor din mare. 4. Sfatul conducătorilor, dacă acela este slugă (lat. quis privatus) 5. Schimbarea vînturilor.“

49 *De aceste trei lucruri nu te teme:* „1. Cînd trebuie să rabzi (să te abții), dacă vrei. 2. Să săvîrșești ceva extraordinar//și să primești lauda lui. 3. Zgomotul zadarnic.“

Rușinea de aceste trei lucruri nu folosește la nimic: „1. Săracului cînd cere. 2. Flămîndului la masă și însetatului la băutură. 3. Să dai sfat, care să fie mai potrivit și mai sincer ca să folosească celui care ți l-a cerut.“

50 *Patru lucruri sînt: între acestea cele mai puține sînt mai fericite decît cele multe:* „1. O minută (lat. pugillus) de odihnă — cum spune Solomon — decît două de muncă. 2. Lipsa celor săraci, față de bogățiile strînse pe nedrept.//3. Este mai bine să-ți lipsească un singur membru, decît să-ți lipsească două membre. 4. Pentru cel neînvățat este mai bine să spună vorbe puține, decît multe și fără rost.“

Este bine ca despre aceste șase lucruri să nu ai nădejde: „1. Despre crearea de aripi și pene.² 2. Să nu fie făcut ceea ce s-a și făcut. 3. Cel nemilostiv să afle în nenorociri îndurare. 4. Să se înmulțească bunăvoința lui Dumnezeu față de cei păcătoși. 5. Despre secerișul sau despre sămînța din mare. 6. Recunoștința, mulțumirea din partea celor răi; dacă le-ai făcut bine, să-l retragi de la ei.“//

51 *Acestor trei lucruri se cade totdeauna să te opui:* „1. Ție însuși și oricui este gata să cadă în păcat. 2. Celor ce învață facerea de rău. 3. Laudei celor nebuni.“

¹ Adică „superstiția, credința deșartă sau greșită”: „superstitio humana“ cum este în originalul latin. Mălescu a tradus cu: *greșelile de credință* ale oamenilor.

² Erasmus III. I nr. 65. „Nequeres esse/carus, et advolare Soli, ne tibi amburantur pennae et mergeris profundo (Atrice) 631 explică fabula „Daedalia lae, Δαιδάλου πτέρα.“

Este întotdeauna folositor ca să ai în minte aceste trei lucruri:

„1. Porunca altora către tine. 2. Binefacerea altora către tine. 3. Apoi despre cei morți: să avem totdeauna înaintea ochilor noștri sfîrșitul vieții, care ne așteaptă pe toți.“

52 *Sînt trei lucruri de care într-adevăr este bine să te îndepărtezi prin milostenie și rugăciune:* „1. Cînd noi înșine păcătuim. 2. Supravegherea copiilor săi.//3. De la uciderea cu otravă.“

Despre aceste trei nu poate fi dată¹ o judecată dreaptă: „1. Despre ceea ce este neștiut și ascuns. 2. Despre cele dumnezeiești și despre cele cerești. 3. Despre prieteni și neprieteni, pentru că prietenia și ura se împotrivesc unei judecăți drepte.“

Este de folos a uita aceste trei lucruri: „1. Lucrurile triste și păcătuirile. 2. Dacă amintirea despre ele vatămă pe alții. 3. Fapta noastră bună față de altul.“

53 *Niciodată să nu te căiești de aceste trei lucruri:* „1. Zilnica îndurare către alții. 2. Despre faptele lor, de care rușinarea și schimbarea vieții stă departe. 3. Despre artă, care este// cauza faptelor frumoase și drepte.“

Aceste trei lucruri nu se văd: „1. Cel care nu vede cu ochii săi. 2. Cel nebun și cel prost, pentru că aceștia chiar dacă văd, tot orbi sînt. 3. Cel cuprins de poftă, care este și surd.“²

Acești trei nu se folosesc spre bine de urechile lor: „1. Cel care ascultă și adulmecă tainele altuia. 2. Cel care se învață să grăiască răul și cu mustrare de ocară. 3. Cel care în fiecare zi ascultă lucruri prea mărețe și cu nimic nu se ajută din ele.“

54 *În aceste patru cazuri este multă prostie://* „1. În bărbatu care se îmbracă cu haine femeiești și în femeia, care se îmbracă cu cele bărbătești. 2. În oaspetele care se socotește că va fi în aceeași cinste cu stăpînul casei. 3. Cel ce vorbește față de superior, nefiind învoit și întrebă. 4. În încrederea în cel căruia i s-a spus ceva tainic și care nu tace, ci dezvăluie acest lucru în pră-lăvrăgeala și în vorbirea sa plină de fleacuri.“

55 *Majoritatea bețivilor urmează aceste șase lucruri:* „1. Mîndria. 2. A tremura și a se clătina. 3. Grăitorul de vorbe deșarte. 4. Durerea de cap.//5. Nebunia. 6. După aceea pe neașteptate moare.“

Este cu neputință ca aceste trei lucruri să nu devină neplăcute celui care umblă des în casă: „1. Rîndunicilor. 2. Porumbeilor.

¹ S-a omis predicatul „suspendere” din originalul latin.

² Lat. *mutus* „mutul” tradus cu „surdul” — *gluchy*.

3. Celor bătrâni (religioși) ¹ care sub masca evlaviei renunță la căsătorie.“

56 În aceste două cazuri nu se cade nimănui să se minie și să se dea pe față, astfel după cum niciodată nu le rămîne (decît) să se împotrivească; numai într-un singur caz este de folos, în adevăr, că cineva se mîhnește:// „1. Prin clevetiri. 2. Prin tuburarea sa proprie. 3. Cei care nu se pocăiesc din cauza păcătuirilor grele ca pocăința să ducă la mîntuire.“

Despre aceste două lucruri se ocupă acele stihuri iambice din autorul [comic] Antifan ²: Toate celelalte le poate cineva ascunde în afară de aceste două: „1. Cauzele băuturii și 2. Aprinderea poftelor senzuale. Pentru că omul se trădează mai ales prin vorbă și prin ochi, încît după felul în care se ascunde, se prefacă (lat. *neget*, sl. *otricaetsja*) își dă pe față adevăratul caracter.“

58 Aceste patru lucruri sînt albe, iar al cincilea cu totul și mai strălucitor: „1. Zăpada. 2. Argintul 3. Culoarea albă. 4. Căruntețea.//5. Inima sinceră, înțeleaptă și adevărată.“

În aceste două cazuri este mai bine să urmezi turmei de animale decît pe om: „1. Dacă orbul conduce măgarul, să urmezi mai mult măgarul decît omul. 2. (Să urmezi) boul și catîrul, care mîncă și care bea, decît pe bețiv și pe cel neînfrînat.“

59 Multe nu pot sta împreună, însă printre primele sînt acestea: „1. Lupul și mielul. 2. Lumina și întunericul. 3. Viața și moartea. 4. Prietenul și lingușitorul. 5. Piozitatea și impiozitatea.“// (Lat. *pietas* et *impietas*.)

Trei lucruri susțin casa: „1. Stîlpii și acoperișul. 2. Copiii de sex bărbătesc. 3. Prietenii.“

Aceste trei lucruri sînt nefolositoare și în zadar se fac: „1. A scoate apă cu ciurul. ³ 2. A urma zborul pasării. 3. Bocirea după cei morți.“

Aceste trei lucruri cîștigă prietenia cea adevărată: „1. Virtutea cea frumoasă. 2. Obiceiul — cît e dulce. 3. Folosința cît este necesară.“

60 Prin aceste trei lucruri ajung oamenii înțelepți: „1. Prin obișnuință. 2. Prin preceptele legii.//3. Prin discuții plăcute.“

¹ sl. *Starceu*, „bătrînilor“ nu există în originalul latin, unde e „*religiosi*“.

² Antifan, autor comic grec, ale cărui opere s-au pierdut. S-a născut în Rodos și a murit prin a. 306. Lat. *iambici* sl. *iamvistii*.

³ Proverb antic grec: *Κόσκινον ἀντλεῖν* (Plutarh, *Περὶ ἀδύνατων*. ov. lat. „Cribro aquam haurire.“

Sfetnicului se cade să cuprindă în sine trei lucruri: „1. Știința. 2. Bunăvoința. 3. Libertatea în aceea de a vorbi.“

Trei sînt cugetările împărătești: „1. Omul care știe să poruncească oamenilor. 2. După lege. 3. Dar nu întotdeauna.“ (Lat. *non semper*.)

Trei nu se despart cu plăcere: „1. Păduchii și lepra de pe cap. 2. Cel lacom de cina bogată. 3. Iubitorul de somn, leneșul — de patul moale.“

61 Aceste trei lucruri sînt cu totul de rîs:// „1. A vorbi cu chipul tău (mimica). 2. A te lupta cu umbra ta proprie. 3. A ține sfat cu nebulii.“

Aceste patru lucrări cer păzitor atent, al cincilea însă în nici un chip nu poate fi păzit: „1. Porcii care pasc lîngă locuri cu semănături. 2. Caii și boii care pășunează lîngă lanurile pline cu grîu și seacă. 3. Oile, pe care păstorul le mînă spre pădurea deasă. 4. Turma de capre, care sînt mîinate prin grădina plină cu zarzavaturi. 5. Soția tînă și fără de rușine.“

62 Sînt lucruri deșarte și nefolositoare: „1. A chema orbul făcîndu-i semn cu mîna.//2. A vorbi cu surdul. 3. A bea din cupa goală. 4. A face păsă din nisip. ¹ 5. A semăna sămînța în mare. ² 6. A ara pămîntul neroditor. 7. A număra valurile apei ³. 8. A prinde pește în păduri ⁴. 9. A vîntura grîul în apă. 10. A usca gheața în sobă. 11. A încuia vînturile în scrin ⁵. 12. A rade pe cel spîn și chel. 13. A spăla cărămida. ⁶ 14. A stinge cu apă strălucirea soarelui. 15. A sili o babă să conducă hora mare (În slavă: să țină o adunare de oameni). 16. A trece cămila prin urechile acului.//17. A

¹ În antichitate la Aelius Aristide se spune: „A lega nisipul în snopi“ și apoi s-a spus: „A împleti funie din nisip“ cum apare în basme și se păstrează în proverbe. „Pisek v snopky vazati“ și „Z pisku provaz plésti“ (Iulie Novakova, *op. cit.* p. 568). Observăm aceeași topică și la Milescu: „Ot peska krupy tvoriti“. Vezi Cap. VII. „Izvoarele“.

² Era răspîndit în diferite forme în popor și în colecțiile multor paremiografii. Vezi Cap. VII. *Izvoarele*.

³ Sau lat. „A scrie pe apă“ — In aqua scribere. Ceh: Na vodě psati.

⁴ Comenius: „V. strništi ryby loviti. 1023. „A prinde pește în mărăciuniș“.

⁵ Sau: „Vitr do saku lapiti“ (Comenius 1018) „A prinde vîntul în sac“.

⁶ În original se folosește *plintha* gr *πλήθος*, -ov, explicat prin sinonimul *kirpiči*, „cărămidă“: „...umyvati plinthu ili kirpiči a spăla cărămida sau chirpicii“ adică „a munci în zadar“. Trebuie menționat că tot astfel se spune și în latină: „lavare latorem crudum — a spăla o cărămidă crudă“ adică de pămînt nears. Se mai spunea: *Aithiopa symcheis* lat. *Actiopem lavare* — a spăla pe etiop adică: „E zadarnic să speli un etiop — că tot negru rămîne.“

63 mulge țapul¹. 18. A face lucru desăvârșit. 19. A învăța pe cel nebun înțelepciunea.“

*Semnele bunei sănătăți după prea înțeleptului Sofocle.*² „1. A mânca și a bea cu plăcere la vreme potrivită. 2. A săvârși lucrul cum se cade fără greutate. 3. A adormi fără nici un fel de tînguire sau neputință. 4. A sluji Afroditei³ cu măsură și în anii potriviți. 5. Digerare desăvârșită în stomac. 6. A urina și celelalte după obicei în chip natural.“//

64 *Aceste precepte ale lui Plutarh*⁴ *despre sănătate se păzesc:* „1. Să nu te sature de mîncări chiar pînă vei ajunge să puți din cauza lor. 2. Să nu te lepezi de munci. 3. Să cruți sămînța naturală.“

Risipesc: „1. Căldura — lucrurile umede. 2. Vîntul — pleava. 3. Desfrînatul — averea părintească.“

Este primejdios să arăți și altora că ai în posesia ta aceste trei bunuri: „1. Un vin dulce și suav, ca nu cumva să ade menești și pe alții și să ceară de la tine. 2. O femeie frumoasă ca nu cumva, la iubirea și la dorințele ei, să atragi și pe alții care aud despre ea. 3. Bogățiile pe care le ai, ca nu cumva să chemi hoții la ele.“⁵//

65 *Două biruințe extraordinare:* „Să biruiesti pe făcătorul de bine. 2. Și pe tine însuși.“

Averea și moștenirea nefolositoare: „1. Găina neouătoare. 2. Purceaua stearpă. 3. Sluga necredincioasă și hoată. 4. Faptele celui leneș. 5. Motanul care fuge de șoareci. 6. Soția desfrînată. 7. Sclava gravidă, (în sl. „v crevê imējuștaja) avînd în pîntece.“ 8. Copiii fără rușine. 9. Punga în care nu încap banii.“//

66 *Trei lucruri împing și pun în mișcare:* „1. Ploile — apele. 2. Vînturile — marea. 3. Stăpînitorii — cetățile.“

Șase lucruri sînt zadarnice și schimbătoare: „1. Floarea de primăvară. 2. Vremea mai apropiată de iarnă. 3. Căderea zaru-

¹ Comenius (441): „Tvrd kozel dojit — E greu să mulgi țapul“.

² Sofocle, celebru poet și dramaturg grec (495—405 î.e.n.) de la care ni s-au păstrat, între altele, șapte piese de teatru considerate capodopere: *Antigona*, *Regele Oedip*, *Electra*, *Oedip la Colonna* etc.

³ Afrodita sau Venus — zeița frumuseții la greci.

Femeia în general, ca izvor de plăceri și simbol al frumuseții.

⁴ Plutarh — istoric și moralist grec. A trăit de la 45 sau 50—125 e.n. A fost profesorul împăratului roman Adrian (117—138). A călătorit în Italia, Asia și Egipt. E autorul celebrilor *Opere morale* și *Viața oamenilor iluștri ai Greciei și Romei*.

⁵ S-a omis din originalul latin gnoma: „Că aceștia se aseamănă cu cei care vor să apară că sînt folositori, dar ei contribuie la răspîndirea răului, cum fac crișmarii, patronii caselor de toleranță și debitorii“. Vezi mai înainte: „Accedit autem...“

rilor. 4. Prinderea păsărilor. 5. Dragostea femeiască. 6. Bunăvoința din partea șefilor.“

Trei lucruri ale celor care caută slava faptelor bune și frumoase stau departe de alte trei: „1. Ochii de scrierile străine. 2. Mîinile de banii pe care-i moștenesc alții. 3. Urechile de taine.“//

67 *Lucruri nedesăvîrșite și nefolositoare:* „1. Moara nedesăvîrșită pentru măcinat. 2. Soba fără foc. 3. Corabia și turnul sau orașul — (cînd) locuiești în ele fără oameni.“

În primul rînd trei sînt lucrurile care schimbă în bine sau în rău trupurile oamenilor după această zicală — lat. secundum hoc dictum: „Baia, vinul și Afrodita cea bucuroasă la petreceri folosesc corpului, dar și-l vatămă.“¹

Este necesar ca aceste patru lucruri să existe în casă și întotdeauna să rămînă în casă: „1. Soba 2. Coteț (sl. poliță) pentru găini. 3. Pisica. 4. Soția — căci a ei este însușirea să îngrijească casa.“

Pentru aceste trei pricini oamenii buni caută banii: „1. Pentru cele de trebuință. 2. Pentru prețuirea demnității. 3. Pentru nevoi și nenorociri grele. Germanii spun: Noi trebuie să avem bani: Pentru cele necesare, pentru demnitatea gîndirii, pentru nenorociri.“²

Aceștea întind curse, iar altora le pregătesc moartea: „1. Cîinii — iepurilor. 2. Vulpile — gănilor. 3. Lupii — mieilor. 4. Berzele³ — broaștelor. 5. Ciorile — liliecilor de noapte. 6. Cîinii între ei înșiși din cauza mîncării în comun. 7. Îndrăgostiții — rivalilor lor.//și 8. Teama și neprietenia — facerii de bine.“

69 *Sînt împotriva naturii:* „1. Fecioara plăcută la înfățișare fără dragoste. 2. Tîrgul cu lume multă fără hoți. 3. Cămătar bătrîn fără bani. 4. Tînăr fără iuteală. 5. Hambar vechi fără șoareci. 6. Rîia de pe cap fără păduchi. 7. Țap în vîrstă de 10 ani fără barbă. 8. Somnoros leneș și cunoscător de multe și iscusite lucruri.“//

70 *A înfăptui aceste treisprezece lucruri este sau un lucru nebunesc, sau este cu neputință de realizat:* „1. Gîștele în urcior. 2. Porcii grași — în templu jidovilor. 3. Vinul — în mreaja pescarilor.

¹ În originalul latin e Venus nu Afrodita. Ideea se repetă și în altă redactare.

² Milesu nu a redat și în original zicala germană despre bani: Germanii dicunt: „Mann muss haben: Mehr, Ehr, Zehr, phening.“

³ Ucr. busel, rus. aist, lat. ciconia „barză“. În original este: „buseli-pticy berzele — păsări.“

⁴ După: *noštnym netopyrem* — din versiunea slavă. Lat. *Corvi-vespertilionibus*

4. Caii sau catfirii în cuiburile berzelor.¹ 5. Adevărul — în cel prefăcut. 6. Credința — în cel ce lingusește. 7. Trezia — în cel bețiv. 8. Banii — la cei cheltuitori. 9. La cel nebun — înțelepciunea. 10. În pîntecele gras — minte subțire. 11. În adunarea celor necinstiți — binele. 12. În cel nevrednic — virtute.// 13. În cugătările faptelor omenești — ceea ce vrea Dumnezeu și ceea ce este plăcut lui.“

Acestea (14) sînt de acord între ele: „1. Tăietorul de pungi și punga plină cu bani. Bucătarul și carnea. 3. Alergătorul și drumul neted. 4. Adunarea plăcută și bucuria. 5. Măgarul și morarul. 6. Cîrciumarul și bețivul. 7. Apa și sacagiul. 8. Înfașurarea plăcută și haine elegante. 9. Porcul flămînd și borhotul cald. 10. Pruncul flămînd și sinul plin de lapte.//11. Soția fără rușine și ciomagul. 12. Copiii neascultători și biciul. 13. Hoțul și spînzurătoarea. 14. Elevul și cartea.“

Acestea (11) nu sînt de acord între ele: „1. Fricosul și lupta. 2. Cei care și lucrează devotat lucrul și administratorul care nu le plătește salariul lor. 3. Oaspetele flămînd și gospodarul ticălos. 4. Carul mic și povara mare. 5. Bețivul și cupa goală. 6. Vînătorul bun și cîinii leneși. 7. Cîinii și pisicile la un loc.// 8. Grădinile și caprele. 9. Taxele mari și negustorii săraci. 10. Bărbatul bătrîn și femeia tînără. 11. Învățătorul bun și elevul nevrednic.“

Cîte sînt calitățile vinului bun? Sînt tot atîtea cîte sînt și simțurile din corpul omului, pentru că vinul bun își transmite toate calitățile în simțurile noastre: „1. Culoarea la vedere în pahar — este limpede și netulburat. 2. La auz — cînd se toarnă: un oarecare glas ascuțit. 3. La gust — cît de dulce va fi. 4. La a tingere — cît de rece va fi.² 5. La miros — ca floarea mirositoare țitvar“ (lat. *costa* — floarea de coastă?)

Caracteristicile anilor ce sînt date pe zeci de ani pînă la 100 ani: „1. La 10 ani — pruncia, învățătura, zburdălnicia. 2. La 20 ani — adolescența, stadionul (luptele), învățătura. 3. La 30 ani — soț, în luptă — ostaș. 4. La 40 ani — judecător — cinstit sfetnic. 5. La 50 ani — constant, greoi, bătrîn-nematur. 6. La 60 ani — crește în spate, liniște, bătrîn. 7. La 70 ani — gîndește despre viitor,//lenevie, neputincios. 8. La 80 ani — deja se veselește, mîh-

¹ În slavonă e: „busel ptičŭ — păsărilor berze“ lat. „in nidis ciconiarum“.

² În originalul latin: „Fiindcă teutonii spun că nimeni nu a probat niciodată un vin care fierbe.“

nire, uscăciune, prînz de înmormîntare. 9. La 90 ani — ca o jucărie, zburdălnicie, a doua oară tinerel. 10. La 100 ani — liniște! fericit!, Mormîntul. Și acestea le urmează viața.“

A DOUA PREFAȚĂ

Lat. CAUTIO cu subtitlu:

„Însușirile unor popoare. Proprietates quorundam popularum“

Așa dar nimeni dintre cititori citind acestea să nu gîndească că noi, pentru dojană sau plîngere, am scris acestea care urmează; dar nici nouă nu ne este pe plac acest fel de defăimători, care strică slava cea bună. Mai virtos cel învățat să-și recunoască păcatul: „Cunoaște-te pe tine însuți“ — este vechiul proverb“. Cum ar putea spune cineva în mod poetic.

Într-adevăr nu se află nici un om și nici un neam sau oraș cu totul fără păcat sau fără vreun vîțiu. Pentru aceasta și pilda acelui lucru o prezentăm pentru toate neamurile; că bărbații învățați, care aduc un mare folos oricui, pot să recunoască vîțitul neamului lor, sau se vor bucura pentru că văd că neamul lor s-a curățat de acel vîțiu, sau, dacă trebuie, că neamul lor să se îndrepteze de acest defect, prin stăruință și iscusință.

Așadar, cei vechi au indicat aceste trei neamuri mai mari cu astfel de vîții proprii: pe *traci* — ca barbari; pe *frigieni* — ca nedibaci; *grecilor* — păcătuirea în credința către Dumnezeu; dar din nou: *tracii* — ca viteji și *frigienii* — ca inteligenți, ca dibaci¹; iar pe *greci* ca prea înțelepți, că au fost chiar de uimire.

Dar un oarecare *Zopir*², cunoscător personal³ al firii, al obiceiurilor filosofului Socrate, a făcut judecată împotriva lui și

¹ Tracii și frigienii sînt ca și dacii și geții ramuri ale aceluiași neam, cu aceeași limbă, care ulterior s-a mai diferențiat. Sînt popoare vechi f. mari, din a căror simbioză cu romanii s-a format poporul român la nordul și la sudul Dunării, înainte de venirea slavilor în sec. al VI-lea și înainte de influența slavă asupra limbii și culturii române (sec. IX și urm.).

² Zopir a acuzat pe Socrate, între altele, și de homosexualitate.

³ În slavă: „lice znatelŭ — cunoscător de oameni, de fețe“. În lat. *ex facie*. Mălescu a omis: *de ipsius natura* — din cauza firii lui Socrate, a unor vîții sau atrocități — lat. *atrocita*.

de față cu el a grăit multe rele despre el.¹ Socrate nu a tăgăduit că nu ar fi așa după firea sa; însă a spus că prin filosofie și învățătură, orice vițiu de la natură se va îndrepta și curăța. Pentru aceea în firea oamenilor a fi fără vițiu nu este cu putință, pentru că aceasta este specifică numai naturii divine; dar viața dă unora acest rău mai devreme decât altora. Dar nimic din ce a fost înainte nu este fără vițiu și defect. Acela este mai fericit, care se străduiește ca să nu cadă cu totul în vițiu și defect.

Există chiar o astfel de zicală: *italienii* sînt înțelepți înainte
79 de faptă, *francezii* — în faptă, *nemții* după//faptă; apoi cînd francezul cîntă, parcă țipă capra; neamțul (cînd cîntă) zbiară; italianul — cîntă prin el însuși.

Acestea le-am spus mai înainte. Acum în mod liber voi arăta însușirile tuturor neamurilor în felul acesta:

Însușirea unor țări și neamuri

1. *Nemții* — viteji, simpli, binefăcători; dintre ei, neamul franc este cel mai simplu și îndeosebi bărbătesc și lucrător; neamul *bavarez* — cheltuitor, dîrz și slujește păcatelor, neamul *șvab* —
80 ușor, prea vorbăreț, mîndru; //neamul *munsvienilor*² — cel mai minunat, bogat, plăcut la chip; neamul *turingian* — fără credință, pricinind către cel mai mic, plăcut; *saxonii* — prefăcuți, mincinoși, nerușinați; locuitorii de pe Rinul superior — simpli, deschiși, iubitori de străini; *helveții* — neam unit prin jurămint, crud, înarmat; neamul *belgian* — călărește pe cai, iubitor de plăceri și moi.

2. *Italianii* — mîndri, răzbunători și ascuțiți la minte.

3. *Spaniolii* — disprețuitori, sfătuitori, apucători.

82 4. *Francezii* — trupuri frumoase, împodobite, //neînfrînați, îndrăzneți;

5. *Danezii* și *suedezii* — înalți, răzvrătitori, groaznici.

6. *Englezii* — frămîntați, negustori, iubitori de muncă.

¹ În slavă s-a omis: *ad praesentes de illo* — de față cu el.

² În Ms. Misniski rod, dar Misia era o țară în Asia Mică și aici e vorba de neamuri germane. Francii au cucerit Galia în secolul al V-lea.

7. *Sarmații* — mîncăi, mîndri, hoți.

8. *Cehii* — neomenoși, iubitori de lucruri noi, pricepuți la săvîrșirea de jafuri.

9. *Iliricii* sau *vandalii* — ușor mișcători, făcători de rele, răzvrătitori.

10. *Ungurii* — traiul lor e aspru, pămîntul lor e de aur, foarte pioși.

11. *Neamul grecesc* cum este acum — un singur cuvînt: cel mai ticălos.¹

Însușirea cîtorva animale

1. Elefantul este mare. 2. Leul — mărinos. 3. Ursul — crud, aspru. 4. Porcul sălbatic — cel mai feroce. 5. Pentru carnea de porc — sare. 6. Cîinele — viclean. 7. Lupul — întinzător de curse. 8. Vulpea — mult știutoare. 9. Cerbul — cu coarne frumoase. 10. Calul — mîndru. 11. Boul — puternic. 12. Iepurele — fricos. 13. Șoarecele — se ascunde prin găuri. 14. Pisica — umblă ușor. 15. Vulturul — cu vederea scutită. 16. Șoimul —
83 iute. // 17. Privighetoarea — cu glas dulce. 18. Lîngușitorul — vorbește lucruri pierzătoare. 19. Clevetitorul — cel care săvîrșește săgetarea otrăvitoare.

Lucru unic

Negreșit că prin tine toate au lumină, aer.² Dar nu acele lucruri pe care le doresc (oamenii) și care sînt plăcute. Totdeauna mîncarea cu cumpătare este lipsită de greutate, de dezgust...³ Iar bogățiile nu cunosc saturația; și alte multe sînt sub soare: dacă cineva se atinge de ele va fi sătul. Însă dorința omenească se va sătura — și încă de multe ori; iar bogăția multă va fi disprețuită.

Singură dragostea de Dumnezeu este lăsată la o parte — ea care este veșnică și nu are nici o saturație. //

¹ Sl. okajanŭ, lat. „miser“ gr. ἄτλιος, ἐλεεινός, τάλας.

² Omis: „Poetul zice — Inquit poeta“... În slavă: „Într-adevăr toate au saturație“?

³ Omis: „Chiar și altul a spus — Etiam alter quispiam dixit.“

84 *Lucrurile cu multe chipuri care — la elinii vorbitori în poezie, — se preschimbau în multe chipuri*: 1. Proteu. 2. Mistia — fiica lui Erisihthon. 3. Thetis. 4. Periclimene. 5. Ahelau. 6. Minciuna.

*Lucruri cu trei capete — despre care grecii spuneau în legende că sînt cu multe capete*²: „1. Cîinele cerber. 2. Balaurul hidra. 3. Idolul Ermis. 4. Uriaşul Geriones. 5. Iuna Hecate. 6. Zeiţa

85 Persephona.// 7. Cea care se numeşte *Trinacria*³ şi cu trei extremităţi (capete), insula Sicilia. 8. Trei capete — într-un loc din Beoţia numit de atenieni Capete de stejar. 9. Cei beţi care au trei capete — cum scrie un autor oarecare.” (Se omit versurile citate în originalul latin).

În multe chipuri sînt numite cu numărul 3:

1. *Trei muze* din antichitate: Meleti, Mnimi, Aoëde.

2. *Trei sibile*: Cuma, Sardia, Erithrea... (Se omite gnoma despre cele trei graţii)

86 3. *Trei Ieraclii* sau Herculi: Cel egiptean//sau libian; tirenian sau teban; din Grecia sau arhivean.

4. *Trei s-au născut din ou*: Castor, Polideuc, Elena...

5. *Trei Gorgone — femei înspăimîntătoare care numai cu privire omorau omul*: Stheno, Auriale şi Meduza.

87 6. *Trei Hesperide*: Hespera, Eritheio, Eglio.//

7. *Trei Sirene*: Thelxiope, Molpi, Aglaofona.

8. *Trei fii ai lui Hronos sau ai lui Saturn*: Zeus sau Jupiter, Pluto, Poseidon sau Neptun;

9. *Trei bărbaţi ai prea frumoasei Elene*: Theseu, Menelau, Alexandru.

10. *Trei fiice ale lui Kadmos, care au ucis pe copiii lor*: Ino, Autonos, Agave.//

¹ Titlul din originalul latin: *Aritmologia mythologica* s-a omis: J. Alsted. *Enciclopedia...* p. 2316.

² Adaosurile se indică prin sublinieri iar omisiunile prin puncte..

³ Vezi explicaţia numelui *Trinacria* şi sl. vynych lat. *cervice* — în nota asupra ediţiei.

88 11. *Trei muze, care au născut copii*: Caliope — mama lui Orfeu; Terpsihore — mama lui Ris şi a sirenelor; Clio — Lini
12. *Trei fiice ale lui Hronos*: Vesta, Demetra, Hera.
13. *Trei renumiţi ucigaşi ai mamelor*: Alemeon, Oreste, Neron.

14. *Caribda — apa de mare de trei ori pe zi o înghite şi de*
89 *trei ori pe zi o revarsă.*//

15. *Trei perechi de înaripaţi*: Dedal cu fiul său Icar, Perseu şi Boreade; Zithus şi Calais.

16. *Trei urmaşi ai lui Bachus*: Silin, Pan, Saturn.

17. *Trei zeiţe din pricina frumuseţii au venit la judecata lui* Paris: Hera, Athena, şi Afrodita.¹

18. *De trei ori a fost prădată Troia*: De Hercule, de Agamemnon, de amazoane.//²

90 19. *Săgeţile lui Hercule sînt cu trei ascuţişuri; de asemenea şi tridentul lui Poseidon.*

20. *De către trei inşi a fost ucis Patrocle*: De către Eufor, de către Apolon şi de către Hercule (În originalul latin: Hector).

21. *Trei furtuni în Troia*: Răpirea Paladei, moartea lui Toil, risipirea cenuşei — distrugerea urnei cu cenuşă — care era aşezată mai sus, la porţile cele mari.

22. *Nestor care şi-a trăit viaţa în trei veacuri.*

23. *Trei arme ale Hecatei*: Biciul, lumînarea, sabia.//

91 24. *Himera are trei chipuri după Omer*: Partea de sus — de leu; partea de jos — coada de şarpe; la mijloc — capră.³

25. *În trei chipuri de animale preschimbă Circe pe cei pe care-i farmecă* (lat. incantare): În lupi, în lei, în porci.

26. *Trei ochi avea idolul lui Zeus din Kirche.*

27. *La Harpii — chipul este întreit*: Ureche de urs, trup de vultur, gură de fecioară.// (Fabulă, legendă grecească)

92 28. *Întreit este chipul Tritonului*: Bărbat pînă la buric, picioare are de cal, la mijloc — delfin.

29. *Dinţii Scyllei au cîn întreit.*

30. *Palladion era în lungime de trei stînjeni*: I-a căzut din cer un toiag.

¹ În originalul latin: Juno, Palas, Venus.

² Se omite gnoma: „Trei fluvii din infern: Acheran, Cocytus, Pytiplhegeton.”

³ Textul tradus de Milescu e corupt de copişti. Am tradus după originalul latin: Idem gnoma 15 de mai sus despre Icar. Marginal, pe manuscris, e notat: „Fabule greceşti.

31. *Svinga este cu chipul întreit*: Față de fecioară, pîntece de leu, picioare de pasăre.

93 32. *Se scrie că trei au fost crescuți de trei animale*: în Tilef împăratul din Minsc, de către o cerboaică; Paris Alexandru de către urs, iar Cyrus persanul, de către cîine.

33. *Împărțirea universului se face în trei*: Cerul, marea și pămîntul; sau în cele cerești, pămîntești și cele din infern. Apoi din nou cerul se împarte în trei: În prima prefacere, în cercul nerătăcitor și în cercul stelelor rătăcitoare.

34. *De trei noți este Ieraclic, sau Hercule*.¹

35. *De trei ani este praznicul lui Bachus*.//

36. *Schila are chip întreit*: Cîine, pește, fecioară.

37. *Trei adunări spartane*: A copiilor, a bărbaților, și a bătrînilor.

38. *Trei nebuni renumiți în vechime*: Melitid, Coriv sau Morih și Marghit.

39. *De trei ori a venit filosoful Platon*² în Sicilia:

40. *Trei sînt vechile părți ale pămîntului*: Asia, Europa și Africa.//

95 41. *De trei coți este Carlic*.

42. *Întreit este sufletul*: Natural, animal și vorbitor.

43. *Trei părți ale zilei după Omer*: Zorile, amiaza și seara.

44. *Trei timpuri ale apariției soarelui*: Răsărit, miază-zi și apus.

45. *Trei prea laudate mișcări ale istoricilor filosofilor stoici* — lat. motus stoicorum: Bucuria, prudența (paza, grija — lat. cautio sl. chranenie), sfatul.//

96 46. *Din nou trei părți ale filosofiei, după istorici*: Logica sau dialectica, etica și științele naturale.

47. *Trei puteri ale sufletului, după Platon*: Mintea, mînia și dorința, pofta.

48. *Trei armonii sau trei feluri ale melodiei de cîntece*: Diatonicul, hromaticul și cel care își ia numele de la armonie — armonicul.

¹ După versiunea slavă: Trinošnyy estî Iraklisŭ, ili Herkulis. În latină: De trei seri Hercules — Trivesper Hercules.

² Platon, celebru filosof grec (429—347 î.e.n.) a fost ucenicul filosofului Socrate și profesorul filosofului Aristotel. Prin dialogurile sale, prin teoria ideilor, începînd cu ideea binelui, prin metoda dialectică, a influențat gîndirea umană din toate timpurile.

97 49. *Trei trepte ale doctorilor*: //Logică, artistică sau metodică și empirică, adică experimentală.

50. *Trei genuri ale medicinei*: *Profilactica*, adică antipăzătoare, care supraveghează de mai înainte; *terapeutică* — cea care vindecă; *analeptica* — cea care însănătoșește.

51. *Din nou trei grade ale teraputicii*: *Dietetica* — prin educare; *farmaceutica* — vindecare; *chirurgia* — cînd lucrează cu propriile mîini.

52. *Trei lucruri trăiesc în trup*: Singele, fierea, flegma.

53. *În trei părți au împărțit anul în vechime*: În primăvară, vară și iarnă.//

98 54. *Cele dintîi trei despărțiri ale naturii*: Animală, om, Dumnezeu: *De asemenea trei puteri naturale*: Creșterea, simțirea și vorbirea.

55. *Trei vârste mari*: Copilăria, tinerețea, bătrînețea.

56. *Trei calamități ale oamenilor de la Dumnezeu*: Foamea, ciurma și lupta.//

99 57. *Trei începuturi naturale ale filosofiei după Aristotel*: Materia, forma, lipsa sau sărăcia.

58. *Primele trei începuturi (capitole) ale învățăturii geometriei*: Linia, desenul, desenul superior.

59. *Întreit este începutul chipurilor*.

60. *Curcubeul este de trei culori*.

61. *Întreita măsură a corpului*: Lățimea, lungimea, adîncimea.//

100 62. *Trei neamuri de animale*: În văzduh, pe pămînt, în apă.

63. *Trei înfățișări ale pămîntului*: Insule, peninsule și pămîntul.

64. *De trei ori este arat pămîntul cel bun*.

65. *Trei întrebuițări ale plăcerii*: Mîncarea, băutura și a sluji Afroditei.

66. *Trei lucruri mai plăcute există pe pămînt, după cum scrie Menandru*¹: Lingușitorul, bîrfitorul, făcătorul de rele sau de morav rău.//

101 67. *Trei a sînt cele mai bune*: Adevărul, dragostea și facerea de bine.²

¹ Menandros reprezintă comedia nouă grecească. A trăit de la 342—292 î.e.n. A fost ucenicul lui Teofrast. Pe un papirus s-au identificat 1500 de versuri de Menandros, pe care l-au imitat poeți ca Plautus, Terențius etc.

² În originalul latin se citează cuvintele respective în greacă.

68. Numele sau cuvintele care se încep cu *v*. *Trei lucruri v sînt la greci extraordinare*¹: adică Sfatul înțelept, împărăția legală, punga totdeauna plină cu bani.
69. Numele care se încep cu *E*. *Trei E la greci sînt buni*: Cel milostiv, oratorul, cel pios.//
- 102 70. Numele care se încep cu *K*. *Trei lucruri K sînt la greci foarte rele*: Cel ce strigă tare, hoțul și lingușitorul, apoi astfel: Cretanul, cilicianul și capadocianul.
71. Numele care se încep cu *H*. *Trei lucruri H sînt cele mai rele la greci*¹: Iarna pentru corăbieri, faptele desfrînatelor, datarea celor săraci.
72. *Trei fapte de înțelepciune după Democrit*²: Sfatul bun, judecata dreaptă, fapta corectă.//
73. *Trei ranguri ale orașelor*: Împărătești, strălucite, și populare.
74. *Trei arte filologice*: „Gramatica, dialectica, retorica.
75. *Trei semne sau indicii ale naturii, ale esenței celei bune, după Socrate*³: Minte ascuțită, străduința de a învăța și ținerea de minte.
76. *Trei strălucite împerecheri de prieteni*: Hercule și Theseu, Theseu și Pirithoiu, Achile și Patrocle: apoi: Damon și Pithia, Pithia munteanul și filosofii.//
- 104 77. *Trei genuri ale discursului retoric*: Sfătuitor, juridic și de motivare.
78. *Trei feluri de cuvîntări*: Mare, mijlociu și umilit.
79. *Trei grupe de retori*: Din Rodos, din Asia și din Atena.
80. *Trei luni are fiecare din cele patru trimestre ale anului*.
- 105 81. *Trei aspecte ale vocii*://Ascuțit, grav, mijlociu, care se numește și rotunjit.

¹ În originalul latin se citează cuvintele respective în greacă.

² Democrit, filosof grec din secolul al V-lea î.e.n. E celebru prin teoria despre infinitatea atomilor în mișcare și din care constă ființa. Era opus filosofului Heraclit cu teoria despre permanenta mișcare și transformare a lucrurilor: „panta rei“.

³ Socrate e ilustru filosof grec și creatorul științei morale. Filosofia sa se cunoaște din *Dialogurile* lui Plato și Xenofon, pentru că nu a lăsat nimic scris. Ca metodă folosea ironia, dialectica, euristica, stoicismul. Fiind judecat, a fost condamnat la moarte prin otrăvire cu cucută. A murit senin, stoic. Obiectul filosofiei lui Socrate a fost omul însuși.

82. *Trei despărțăminte săvîrșite în muzică*: Diatesaron¹ — adică (prin patru; diapente² — adică (prin) cinci și diapason³ — adică prin toate glasurile.
83. *Trei feluri de coarde la vioară*: Înaltă, mijlocie și ultima.
84. *Trei părți ale lunii*: Calendele — la început; nonele⁴ — la mijloc; idus⁴ — la sfîrșit.//
- 106 85. *Trei cupe la ospăț*, dintre ele, a treia este a lui Zeus salvatorul.
86. *Trei cupe la ospăț*, așa cum a rînduit Babul — (lat. Eubulus) — creatorul lui Bachus, astfel spune zicătoarea:
- Eu pregătesc — (lat. misceo) — amestec vin cu miere — doar *trei* cupe pentru sănătate: Una a sănătății și aceasta se bea prima. A doua a dragostei și a moțâielii. A treia, pe care îndată ce o beau cei ce sînt înțelepți, se duc acasă. Pentru că a patra nu mai este cupa mea, ci a nerușinării. Apoi cealaltă, vecină acesteia, este vaietul. După aceea urmează să se îmbete furia. Astfel a șaptea are răni; a opta fier; a noua distruge stomacul.//Și a zecea este nesiguranța, pentru că nici pe picioare nu te mai lasă să te ții, deoarece s-a turnat vin foarte mult într-un vas mic și îl dărimă fără trudă pe cel pe care îl umpleți.⁵
87. *Trei aspecte ale picturii*: Ionic, asiatic, atic.
88. *Trei despărțăminte ale măsurii*: Început, mijloc, sfîrșit.
89. *Trei lucruri există în toate sectoarele artei*: Străduința, dezvoltarea, desăvîrșirea.//
- 108 90. *Trei aspecte ale existenței omenești*: Desfătarea, fapta, cunoștința.
91. *Trei împărțiri ale timpului*: Present, trecut, viitor.
92. *Trei părți ale poeziilor*: Introducerea, cuprinsul — și încheierea. (S-au omis două gnome din originalul latin).
93. *Trei ranguri la vechii Atenieni*: Sfetnicii, plugarii și și artiștii.//

¹ Grec. διαττσαρον

² διαπέντε

³ διαπασσών

⁴ Termenii există și în limba română: „la calendele, la nonele sau la idele... lui martie“ etc. Lat. idus, -uum indica de fapt a 13-a zi a lunii. Și a XV-a din martie, iar nonae, -arum indica ziua a V-a a lunilor afară de martie, mai, iulie și octombrie, cînd nonele cădeau în a VII-a zi. Denumirea vine de la faptul că nonele erau a noua zi; < lat. nonus „al noulea“. Termenii latini indicau un original latin al acestei părți din *Aritmologie*. De fapt calenda există și în greacă, fiind împrumutat din latină: καλάνδαι, -ων (ai) f.

⁵ În originalul latin toată gnoma despre beție este în versuri.

- 109 94. *Trei sînt socotiți a fi născuți din trei tați*: Amalchid, Protoclei, Protocleon" sau: (Koth), Briario, Ghighis. (Se omit două gnome).
95. *Trei feluri de tăiere a stîlpilor de piatră*: Doric, ionic, corintic.
96. *Trei forme în elegie*: Strofa, antistrofa, epodos.
97. *Trei ciclopi care produc trăsnetul (Perun)*: Borondis, Stenopis, Arghis sau Alcmeon.¹//
- 110 98. *Cîntecul francez este pe trei voci*. (Se omit 2 gnome.)
99. *Trei lucruri alese după dialectică*: A împărți, a aduna și a trage concluzia.
100. *Trei părți ale argumentării*: Expunerea, afereza (abstractizarea), desăvîrșirea.
101. *Trei înfățișări ale cunoștinței*: După împărțire, după compunere, după rezolvare.//
- 111 102. *Trei ranguri ale oamenilor cetățeni*: Întîi — cei bogați nefolositori, pentru că totdeauna doresc mai mult. Al doilea — cei săraci, care sînt și mai nefolositori (pentru că) totdeauna caută mijlocul să apuce ceva de la cei bogați. Al treilea rang sînt cei buni, adică cel care nu este nici bogat, nici sărac, ci are din destul cele de trebuință. (Se omite o gnomă din originalul latin).
103. *Trei stări în suflet, după Aristotel*: Puterea, patima, structura.
104. *Trei despărțăminte în suflet*: Necunoștința, părerea, cu noștința.//

Unicate

- 112 1. Unul este Dumnezeu.
2. Unul este Hristos.
3. Una este credința.
4. Unul este botezul.
5. Una este împărțirea cerurilor.
6. Una este biserica lui Hristos — sobornicească și apostolească — pravoslavnică.
7. Un singur mod de dreptate: A crede în ziua lui Dumnezeu.
8. O singură cale spre viață: Hristos.

¹ Mai sus, autorul J. Camerarius a vorbit despre alți ciclopi.

Unul în trei, sau trei și ei unul: Unul singur al tuturor lucrurilor cîte sînt și peste toate cîte există în unitate — trei; și în treime — unul. Natură veșnică, atotputernică, cea mai dreaptă (omis: verax)... fără moarte, atotțiitoare, sfîntă îndurătoare, // Unul Dumnezeu tatăl fiul și sfîntul duh. O singură substanță sau ființă însă în trei fețe (ipostaze) sau însușiri, sau persoane: *Tatăl* începutul, nenăscut, *Fiul* de la tatăl născut. *Cuvîntul* lui Dumnezeu. Duhul sfînt, care de la tatăl purcede, Mîngietorul¹. Acestui singur Dumnezeu este mărirea și puterea în veci, Amin !//

Aritmologia etică de Isocrate

- 114 *Principii alese din Isocrate pentru conducătorii cei buni*²:
1. Să aibă grijă de stat ca de sine însuși.³
 2. Să stea departe de tezaurul poporului ca de un lucru sfînt.
 3. Să socotească fericirea nu prin arginți, ci prin fapte preaslăvite și prin cinste.
 4. Să nu se îmbulzească printre ai săi cu îndrăzneală și nerușinare, ci mai degrabă să sufere moartea, decît să audă vorbe de rău de la oamenii săi.⁴
 5. Să se rușineze mai mult de greșelile față de popor, decît de greșelile față de sine însuși.
- 115 6. Să nu păzească legea, obiceiul din afară, // în același chip cum păzește legea din bătrîni și obiceiul țării sale.
7. Să se întreaacă în de sine, cine poate să slujească excelent statului său.⁵

¹ Dogma trinității este expusă după învățătura bisericii ortodoxe adică fără „filiouque“, fără învățătura că duhul sfînt purcede și de la fiul, nu numai de la tatăl, cum susțin catolicii.

„Cuvîntul poate fi și o influență a filosofiei lui Plato despre „Logos“.

În originalul latin se mai spune: „...el singur este necreat, veșnic și neîmpărțit — cui uni increato, aeterno, indistracto“.

² *Isocrate*: (436—338 î.e.n.) orator și gînditor atenian. La adresa concetățenilor săi a scris un celebru *Panegiric*. A luptat pentru unirea tuturor grecilor împotriva persilor. De teama aservirii grecilor s-a lăsat să moară de inaniție.

³ Acest principiu se identifică și în *Areopagitica* lui Isocratis — *Opera omnia*, Basileae, 1602 p. 282—283: „Ita curandam esse Rempublicam, ut res maxime suas“ — Trebuie să te îngrijești de stat tot atît de mult ca și de treburile tale personale“. Vezi aci Cap. VII *Izvoare*.

⁴ Din acest principiu D. Ursu traduce doar: „Mai bine să piară decît să audă de la oamenii lor vorbe răuvoitoare“. N.G. Milescu, *spătarul*, Chișinău, 1975 p. 147.

⁵ Omis de spătarul Milescu. S-a tradus de noi după originalul latin.

8. Să încheie alianțe nu pentru folosul său personal, ci pentru folosul statului, al cetățenilor.¹

9. Pe supuși să-i țină în cinste și în libertate pentru autoritatea și pentru renumele bun al țării sale, să nu-i țină în cruzime de tiran.

10. Mai bine să fiți denumiți mîntuitori decît făcători de rele.

11. Să atragă cetățile prin faceri de bine, nu să le distrugă prin forță.

12. Să respecte nu numai tratatele și convențiile scrise, dar să-și țină ca un jurămint și promisiunile verbale.

13. În viață să se laude mai bine cu înțelepciunea și cu modestia, decît cu silnicia și puterea.

14. Pe inferiorii săi să-i trateze tot așa cum ar vrea el să fie tratat de superiorii săi.//

116 15. Nu te îngriji numai de orașul tău, ci prin iubirea de patrie să îmbrățișezi toată țara.²

*Șase feluri de oameni trebuie înlăturați de la cîrmuirea cetăților*³:

1. Pe aceia în care nimeni nu are nici o încredere.

2. Pe cei care prin bolile de pe corp și prin faptele de rușine ar contamina și pe alții.⁴

3. Pe cei care risipesc avutul patriei prin poftele lor desfrîinate.

4. Pe cei ce linguesc și umblă după influențe, dorind slavă și laudă de la popoare.⁵

5. Pe cei care fură din tezaurul public.

6. Pe cei care crează în popor invidie și ură.

Principiile cetățenilor buni:

1. Să dorească acea stare pe care o doresc toți.

2. Să asculte răul de la aceia de la care și poporul aude cele rele.

117 3. În nevoie să trăiască la un loc cu cetatea sa.//

¹ Completare după originalul latin: „...sed propter utilitatem civium“.

² D. Ursul a tradus în *op. cit.* doar opt: 1—4, 9, 12 și 13. Neștiind că aceste principii sînt traduse de Milescu din *Artemologia etică* a lui Isocratis, laudă pe spătar ca „mare gînditor, care avea ca scop ca prin aceste principii morale să întărească statul centralizat. Propagă ideile înaintate ale epocii“. D. Ursul, *op. cit.* p. 147.

³ Milescu a spus numai: „Pe cine trebuie să izgonim din cetăți“, pentru că a omis o categorie, a doua, iar a patra a tradus-o diferit și parțial.

⁴ Omisă de spătar, probabil pentru fondul inuman.

⁵ În original este numai: „Aures popularis captatores et assentatores.“

4. Să aibă prieteni și neprieteni de asemenea tot din stat.

5. Să sufere pentru stat diferitele nenorociri: parte de la cetățeni, parte cu cetățenii, parte din cauza cetățenilor și parte pentru cetățeni.

Însușirile cetățeanului rău:

1. Să strice (lat. depravare) legile. 2. Să distrugă judecata cu ajutorul darului, al mitei. 3. Să tulbure pe conducători. 4. Să socotească răi pe toți conducătorii.

Sînt cinci lucruri de la care foarte adesea se aude adevărul:

1. Tinerețea.

2. Somnul.

3. Nebunia.

4. Beția.

5. Necinstea.

118 *Prin patru lucruri se cunoaște ticăloșenia omenească*://

1. Moartea.

2. Boala trupului.

3. Tînguirea sufletească.

4. Păcătuirea grea în cugetul său.

Trei lucruri sînt lăudate mai mult decît toate:

1. A fi pe deplin sănătos.

2. A fi plăcut la înfățișare.

3. A fi bogat — fără strîngere necurată.

Trei datorii sînt de trebuință spunea Cato — dicebat Cato:

1. „A se hrăni bine.

2. A se hrăni îndeajuns de bine.

3. A îmbrățișa bine“ (lat. bene vestire dar sl. blagoobŭjati).

*Trei trepte ale prieteniei după filosoful Ipodam*¹:

1. „Una a filosofului — de la cunoașterea lui Dumnezeu.

2. A doua a oamenilor — de la ajutorul omenesc.

A treia cea animală — de la pofta animală.“²

¹ *Ipodam* — Hippodamus — filosof pitagoreic. A scris *Despre Republică* și *Despre fericire*. Are idei asemănătoare cu cele ale lui Platon despre împărțirea cetățenilor în artiști, în muncitori și militari. Țara o împărțea în regiunea particularilor, a militarilor și a oamenilor cultului. Nu trebuie confundat cu celebrul arhitect din Milet Hippodamos, din secolul al V-lea î.e.n.

² În originalul latin: „Tertium animalis, ex voluptate animantium“. (sic)

ETICA

ORIGINALUL LATIN:

SYMBOLA IMPERATORUM IN TRES CLASSIS TRIBUTA BREVITERQUE... NIC. REUSNER.

120

„După aceea se va cuveni să se adauge Aritmologhiei și Etica — adică moravurile împărătești. Aceasta este o expunere despre împărați și cezari. Unele din acestea sînt cugetări morale, altele cetățenești, iar altele se referă la orînduiala casnică. Dar cea mai mare parte este din Etică. Ultimele stihuri sînt interpretate.” Pînă aici este de Milescu.

Prima parte din *Etică* cuprinde expunerea despre cezarii romani de la Caius Iulius Cezar (101—44 consul în a. 59 î.e.n.) și pînă la Constantin cel Mare (n. 274, împărat între 306—337).

Milescu omite nota introductivă de J. Alsted despre gnome-gr. γνῶμη- cum să fie funcția lor și despre gnomologie.

121

1. *Despre Caius Iulius Cezar* (101—44 î.e.n.): „Este mai bine o dată decît mereu.¹ Este mai bine să mori, decît să-ți distrugi viața cu nădejdea și cu așteptarea permanentă. Este mai bine să înfrunți o singură dată trădarea, // decît să te păzești totdeauna de viclenii și curse.”

2. *Despre Octavian Cezar August* (n. 63 î.e.n. — 14 e.n.): „Înaintează cu tact! Am luat Roma de cărămidă și o voi lăsa

¹ Cf. originalului latin: „Semel quam semper”. Slav: „Edinoždy neželi vseгда.”

În original, la fiecare împărat, numele a fost în genitiv ca și în traducerea lui Milescu: „Oktaviana Kesarja Augusta — ale împăratului Octavian August” etc. lat. Octavi Caesari Augusti.

de marmură.¹ Nici nimic, nici prea puțin. Fericit cel ce ține calea de mijloc. Grăbește-te cîte puțin², destul de repede, dacă ești îndeajuns de satisfăcut.”

3. *Despre Tiberiu Cezar* (n. 42 î.e.n. — 37 e.n.): „Mai bine să-l tunzi, decît să-i jupoi pielea. Pentru mine, după ce am murit, pămîntul poate să se amestece cu focul. Păstorul cel bun tunde oile, nu le jupoaie. Același lucru face și păstorul poporului: îi este conducător și tată bun.”

4. *Despre Caius Cezar Caligula* (a domnit între anii 37—41): „Cînd oamenii se tem, se urăsc. Din firea mea nu laud nici un lucru mai mult ca pe//cele fără de rușine. Cît timp se tem, eu însumi nu mă interez de nimic. Dar dacă lumea mă urăște, să fluier în bătaie de joc, cum face poporul cu mine. Eu mă bucur însă de casă.”³

5. *Despre Claudius Cezar* (a împărătit între anii 41—54): „Facerea de bine către neam este noblețe. Nu în același fel trebuie să te aperi de pureci și de fiara feroce. Cei tari devin puternici și buni, iar facerea de bine către neam — înobilează, înflorește în urmași, nu se știe cînd.”

6. *Despre Sextus Domițian Neron* (54—68): „Țara cultivă orice artă. Priam a fost foarte fericit cînd a văzut patria sa distrusă împreună cu domnia lui. Eu în chip viclean mă mențin. // Orice artă se educă în țara sa și este o bună doică. Astfel arta va fi liman puternic și biserică bună”. În original: „....arta să fie un adăpost al forței și altar al răutății”.

7. *Despre Sergiu Sulpițiu Galba* (a domnit numai 7 luni între 68—69)

„Oștean ales și de necumpărat. Avea obiceiul să-și aleagă ostașii dar să nu-i cumpere. Ales — nu cumpărat; cu banii el

¹ Într-adevăr cu Cezar Octavian August începe frumoasa epocă a arhitecturii romane. Prin domnia sa Octavian August a creat în istoria romanilor o epocă de aur strălucită și în literatură prin scriitori ca Horațiu, Virgiliu, Titus Livius, Salustius, Ovidius, patronați de Mecena.

² Lat. „Festina lente” grăbește-te încet” gr. σπεῦδε βραδέως. Suetonius Augustus 24. 4 Erasmus *op. cit.* II.1.1. și „mediocritatem tenere — a se ține în cumpătare, a fi măsurat, moderat”.

³ În latină, Caligula spunea că supușii îl urăsc fiindcă se tem de el. Era crud și cam nebun. Dorea ca poporul să aibă un singur cap ca să-l poată tăia dintr-o singură lovitură.

În slavă e omis: „Dum metuant...”

facea plăcere ostașilor. Apoi sfătuiesc pe ostași: să învețe a lupta. Nu este ghetulic,¹ ci el este Galba.“

8. *Despre Marcus Salvius Othon* (a decedat în a. 69 e.n.): „Unul pentru mulți. Cu mult mai bine și mai drept este ca unul să moară pentru mulți, decât să moară mulți pentru unul. Unul pentru mulți, chiar dacă este nevinovat. // Este mai drept să piară unul pentru cei învinuiți, decât să piară cei mulți.“

9. *Despre Aulus Vitellius* (a domnit în a. 69 dar numai câteva luni): „Este plăcută mireasma dușmanului ucis. Un dușman ucis miroase mult mai bine decât cadavrul unui cetățean. Adică dușmanul, chiar ucis fiind, miroase bine dar tot a dușman. Mă tem însă să nu greșesc. Oare un cetățean omorît tot ca dușman nu-mi miroase mai bine?“²

10. *Despre Flavius Vespasian* (69—79. Lozinca sa era: Banii nu au miros“): „Mireasma câștigului, a folosului din orice lucru este bun.

Ce este de mirare, că un câștig, chiar murdar fiind, este mai folositor decât rușinea?“

11. *Despre Titus Vespasian*. (79—81): „Prințul lumii. Dragostea cea bună. Nimeni nu poate să mă învinuiască de nedreptate ori de vreun vițiu, pentru că nu fac nimic, care ar putea să pricinuiască vreun rău altora.

Apoi: Eu, care nu fac nimic de ocară, de mustrare, nu mă îngrijesc de fel de minciună.

Iarăși: Nu este permis nimănui să plece trist de la întâlnirea sa cu împăratul. De la fața prințului nici un prieten să nu plece supărat. Aceasta este singura laudă a prințului bun. Singura pentru el însuși“.³

12. *Despre Flavius Domitian* (81—96): „Domnie, căreia în mod fals i s-a spus bună. Puțini cunosc // cât de ticălos este traiul împăratului care scapă de bănuiala mincinoasă a dușmanilor, doar atunci când își dă duhul. O! sorți blestemați ai domniei și nenoro-

¹ Ghetulii erau un popor barbar din Africa antică.

² „...sed erro/An melius civis, sic mihi caesus olit?“

³ În ziua în care nu făcea nici un bine nimănui, împăratul Vespasian spunea: „Am pierdut o zi“. Lozinca de mai sus, care i se atribuie se notează și în *Apophtegmata* de Erasmus p. 432 de unde probabil a preluat-o și Nic. Reusner-Leorin. În loc de *conspectu principis* s-a spus „a Caesario colloquio... de la convorbirea sau întâlnirea cu împăratul“. Vezi mai înainte textele paralele și Cap. *Izvoare*.

cirea împăraților. O! despre cât de multe împărății se spune în chip mincinos că sînt bune.“¹

13. *Despre Nerva Contea* (96—98): „Mintea ce bună moștenește domnia. Nu știu nimic ce aș fi făcut, ca să-mi fie cu putință să mă despart de împărăție și să trăiesc ca un om particular, fără spaimă.

Mintea cea bună moștenește împărăția; însă împărăția aceasta fiecare o caută pentru sine. Dacă împărătește în chip plăcut cu supușii săi și cu prietenii, cezarul trebuie să fie și foarte iubit, ca să trăiască fără nici o spaimă. Într-un loc al lui, // să fie iubit și onorat fără de primejdie.“

14. *Despre Ulpiu Traian* (98—117): „Cum este împăratul, așa este și turma. Așa de deosebit va fi împăratul cum își dorește să fie deosebiți supușii săi.

Splina este ca tezaurul: cînd crește splina, toate membrele vor fi uscate. Cum este împăratul, așa este și turma. Dacă împăratul este bun, dorește turmă bună. Această grijă reciprocă îl va fericii și pe împărat și turma lui.“

15. *Despre Elie Adrian Cezarul* (117—138): „Nu pentru mine, ci pentru popor. Astfel de împărăție vreau să orînduiesc, cum îmi va fi cunoscut că trebuie să fie interesele poporului, nu ale mele personale. Astfel cel pe care nu-l conduc interesele proprii, // ci ale poporului, se îngrijește nu de sine, ci de popor. Acela place de-acum poporului.“

16. *Despre Lucius Elie Cezarul*: „Soția să aibă demnitate, nu poftă. Căci dacă soția are demnitate, are și nume bun, iar cea care are poftă și plăceri de ce aceasta să fie rău?“

17. *Despre Marcus Antonin Pius* (138—161): „Mai bine să salvezi pe unul, decât să ucizi o mie. Vreau să desăvîrșesc împărăția prin sînge, fără sfetnici.

De mai mare cinste este pentru cezar să apere un singur cetățean, decât să ucidă o mie de dușmani. Mult mai fumos este pentru monarh să salveze un singur cetățean, decât să omoare, cu mîna tare, o mie de dușmani.“ //

18. *Despre Marcus Aureliu Antoninul* filosoful (161—180): „Ocrotitoarea împărăției este îndurarea. Vă sfătuiesc să faceți sfat și să ascultați. Astfel este mai bine pentru mine să urmez cu atîția alt sfat, decât să urmez numai singurei mele dorințe, ori

¹ Se referă la anii de domnie de după expedițiile militare nenorocite, după care Domitian a devenit crud și despot.

cît de mare și deosebită ar fi. Cel care cugetă înțelept numai după sfatul său, acela nu cugetă. Dar cel care cugetă după sfatul altuia, acela cugetă într-adevăr înțelept.”

19. *Despre Lucius Varus*¹ (130—169): „Să nu faci nimic nechibzuit. Nu se cade împăratului să facă ceva nechibzuit. Nimic în afară de asta. Însă ceea ce faci cearule, toate să le faci cu mare chibzuință. Inima înțeleaptă face sigur//și chibzuiala.”²

130 20. *Despre Lucius Aureliu Commodus* (180—192): „Puțin câte puțin, pe nesimțite din ceea ce este sănătos și întreg. Chiar și încet treburile se pot face, dar cu cel mort nimic nu se mai poate face. Cine este sănătos, puțin câte puțin, ceea ce face, tot face ceva. Cel mort însă în zadar mai face negustorie.”³

21. *Despre Helvius Pertinax* (a trăit între anii 126—193): Împărat în a. 193): „Să ne războim! Este mult mai brav să ai un stat sărac, decît să aduni mare bogăție prin nelegiuiri, prin necinste și prin nenorociri.

Oamenilor nu le este atît de bine plăcută libertatea, cît le este de tristă munca de aservire, impusă.”⁴

131 22. *Despre Didius Iulianus* (193): „În preț—prețuirea !//Chiar dacă aș avea un picior în groapă, tot aș vrea să mai învăț.”⁵ În preț este prețuirea. Astfel nu puterea virtuții; va veni mai des și prețuirea și chiar credința în bani.”⁶

23. *Despre Caius Pescenius-Niger* (general roman ucis de oștenii săi în a. 195): „Să fii fericit cît ești viu, iar după moarte să fii lăudat. A fi lăudat cînd trăiești este o rușine, o batjocură. Și mai ales ca împărat. Eu vreau să trăiesc plăcut. Vreau să fiu

¹ Cezar roman, asociat la imperiu de către Marcu Aureliu. A trăit între anii 130—169.

² Cf. slav: „...serdce mudroe kosnenie sodelaetŭ”. În originalul latin e altfel: „...sapiens cor mora nempe facit”. Ori „morus, -a, -um ca și gr. μωρός „Nebun” (?) sau: mora, -ae „întîrziere, aminare, zăbavă”.

³ Cf. lat. „Qui mortuus, frustra gerit negotium”. În versiunea slavă se spune că „moartea își face în zadar treburile sale”.

⁴ În originalul latin: „...quam molesta servitus”, slav: „jako pečalnaja estŭ robota”.

⁵ Cugetarea se atribuie înțeleptului Seneca, celebru prin stoicismul său. A trăit la Roma între a. 2—66 e.n. Cugetarea este larg răspîdită în operele parenetice ca *Floarea darurilor*, în operele lui Dante Alighieri...: „Etsi alterum pedem in sepulcro haberem, adhuc adiscere vellem”.

⁶ Cf. originalul latin: „Sic non virtute potestas” Saepius, at pretio venit et aere fides”. Slav: „...Sice ne blagodejanija sila, často i cenenie priidetŭ i pjanjazej vera”. Deci exact.

fericit cît timp sînt viu, iar cînd voi fi mort — să fiu lăudat. Dacă a lăuda pe cei vii te oprește rușinea, eu vreau să fiu mulțumit cît sînt viu, iar după ce voi muri, vreau să fiu lăudat”.

24. *Despre Lucius Septimus Sever* (193—211): „Să ne truduim! Am luat statul tulburat din toate părțile; de acum îl las în pace, chiar și pe englezi. Au fost tot felul de lucruri, dar mie 132 nimic nu mi-a fost de folos.”¹

25. *Despre Marcus Aureliu Antonin Caracala* (211—217): „Orice salvare — prin fier! Deoarece știu că din cauza faptelor pe care le-am săvîrșit, voi mă învidiați. Sînt apărât însă din toate părțile de o mulțime de ostași înarmați.”

26. *Despre Septimiu Ghetul* (a domnit împreună cu fratele său M. A. Antonin Caracala, care l-a asasinat în a. 212): „Împărăția — fără nici o credință. Tu, cel care nu ierți nimănui, poți să-ți ucizi și fratele.”² În împărăția fără nici o credință — nu va exista nici o împărtășire sfîntă, nu știe cum să domnească dragostea, dreptatea, bunătatea, pietatea.”³

27. *Despre Opelius Severus Macrinus* (217—218): „A răbda și a trăi în nădejde! Tatăl sfîtuia: să nu slăbească împărăția.// 133 Eu însă mă voi strădui să nu fie micșorat numele Antonimilor. Înțelepciunea este biruitoare destinului. Cel care este înțelept, acela nădărdind — întrece orice fericire, chiar și suferind.” (Lat. „atque ferendo- îndurînd-o, suportînd-o.”)

28. *Despre Marcus Aurelius Antoninul Eliogabalul* (218—222): „Fiecare moștenitor este mai apropiat de ai săi. Ce este mai bine decît să fiu eu moștenitorul meu însumi și al soției mele? ⁴ Dar nu este mai bine pentru mine, dacă mă voi strădui să fiu moștenitor? Fiind astfel moștenitorul alor tăi, — trăiește tu pentru tine”.

29. *Despre Marcus Aurelius Sever Alexandru* (222—235): „Ceea ce e ste al tău este și al altuia! Cel ce cumpără, trebuie să 134 și vîndă. Să piară prin fum//cel ce vinde fum. Eu nu sufăr puterea

¹ În originalul latin ultima frază este și în greacă: Πάντα ἐγενόμεν, καὶ οὐ δὲν ἐμαὶ λυσίτελεϊ.

² Pronumele tu s-a preluat din originalul latin și în versiunea slavă: „Tu, qui nulli parcis... Tu, iže nikomu neproštaeši...”

³ Cf. orig. latin: „...jus pietatis...” slav: pravda blagočestija — dreptul pietății, evlaviei, al bunătății”.

⁴ Sau: „Quid melius ut ipse mihi heres sim et uxori meae?” (Erasmus, *Apophth.*, p. 439).

negustorilor. Fă altuia ceea ce dorești pentru tine; dar ceea ce nu dorești să ți se întâmple ție, nici tu să nu faci altuia.”

30. *Despre Maximin* (235—238): „Cu cât ești mai mare, cu atât să te trudești mai mult. Eu, cu cât voi fi mai mare, cu atât voi trudi mai mult în acestea. Un împărat cu cât este mai mare prin împărăția sa, cu atât să fie mai mare și prin onoarea sa. De aceea un împărat mare vrea să fie și mai mare prin munca sa.”

135 31. *Despre Caius Iulius Verus Maximinus* — împărat roman denumit tracul: (235—238) — „Celui ce se răzbună, răzbunare! Dintr-un soiu rău nu se poate crește nici un cățeluș. Dacă răzbunătorul este și feroce, cu atât mai mult să te răzbuni împotriva lui//. Din neamul unui răzbunător nepedepsit, de abia că vine vreun nepot.”¹

32. *Despre Marcus Antonius Gordianus* (unul din cei doi împărați romani aleși contra lui Maximin — 238): „Toată viața este chin! Să faci Dumnezeu² să se vadă pe pământ doar acest lucru: să nu lase să trăiască omul mai departe, dacă a trăi este un chin. Și de ce totuși moartea este atât de tristă și de dureroasă? Dar cel care pierde prin lupta sa, acela pierde de două ori.”

33. *Despre Marcus Antonius Gordianus* (238): „Este frumos a muri pentru Patrie! Dacă în patrie zace un viteaz, el este slăvit de patrie. Însă cel care zace pentru Patrie, acela zace fericit.”//

136 34. *Despre Marcus Clodius Pipienus Maximinus* (238): „Cel ce este temut, însuși se teme! De mulți trebuie să se teamă, că cei mulți se tem de el. Cel ce înspăimintă pe alții, mai mult el se teme; el dorește să sperie, dar din cauza spaimii, el se teme mai mult decât toți în orice loc.”

35. *Despre Decius Cilius Balbinus* (este unul din cei patru împărați din a. 238): „Face rău celor buni, cel care cruță pe cei răi! Oricine care iartă pe cei răi, face rău celor buni. Când iartă pe cei răi, împăratul vatămă pe cei buni. Nepedepsirea celor vicleni, va deveni nedreptate pentru cei buni.”

137 36. *Despre Marcus Antoninus Gordianus* (Gordian al III-lea cel Pios, împărat roman: 238—244): „Ticălos este principele care nu cunoaște adevărul! Blestemat este împăratul, //căruia i se ascunde adevărul.”

¹ În original: „Liber est à poena vix aliit inde nepos”. Se susține astfel necesitatea pedepsirii celor răi și a greșelilor în educație.

² În originalul latin e *Fata* „soarta, ursita, zeii”: *fatum-i. -n-* „Ostendent terris hanc nec ultra esse finent. Vivere si poena est tantum *fata*, cur mores sit acerba dolensque?...”

37. *Despre Marcus Iulius Filipus Întiul* (zis Arabul, împărat roman: 244—249): „Viclenia este necesară împărăției. Dacă pentru împărăție este necesar ca dreptatea să fie încălcată, ea va fi încălcată. Nu se împacă bine puterea cea mai mare cu bunătatea, cu mila. Astfel adesea în treburile domniei, bunătatea cedează locul puterii.”

38. *Despre Iulius Filipus al doilea* (După J. Alsted, a venit la domnie în a. 244 cu fiul său Marius Julius Philipus)¹: „Multe și nepotrivite.² Nu este cu puțință unuia să vorbească și multe și trebuitoare. Cel care vrea să vorbească multe, totdeauna vorbește și lucruri netrebuitoare. Astfel se învață să fie limbă vicleană.”

138 39. *Despre Traian Deciu* (S-a născut în Panonia pe la a. 200. A condus legiunile din Panonia și Moesia. Cade în luptă cu geții în primul an de domnie — 251): „Superioritatea, autoritatea, demnitatea. // Demnitatea este armă pentru desăvârșirea faptelor. Autoritatea superioară, demnitatea cea mai înaltă, magistratura aceasta poate mai mult decât forța și decât puterea. Este culmea autorității.”³

40. *Despre Decius etruscul* (este fiul lui Traianus Decius 251—253): „Fugarului nici o cunună! Cel fricos și timid niciodată nu a dobândit victoria. Lupta este îndoielnică: biruitorul cade și cel biruit se ridică. Cel ce fuge — acelaia după merit — nu i se dă nici o cunună.”

139 41. *Despre Caius Vibius Trebonianus francezul* (Preia imperiul în a. 253): „Nu poate fi un prieten, cel care este și lingușitor! Este mult mai de folos a avea prieteni // aspri decât plăcuți. Nimeni nu poate sluji în chip egal și bogăției⁴ și lui Dumnezeu. Tot astfel nimeni nu poate fi și lingușitor și prieten.”

42. *Caius Vibius Volusianul*: (Colaborează cu tatăl său, Trebonius Galul a. 253): „Slava poporului este fără deșertăciune! Cele ce sînt spuse simplu, pe față -lat. vulgo- nu sînt cu totul de temut. Gloria poporului cea fără deșertăciune va dărui toate. Crede mie: gloria iubește să spună adevărul.”

43. *Despre Caius Iulius Emilianus* (253—254): „Nu neamul, ci mintea! Noblețea este virtutea, facerea de bine, nu sîngele, nici neamul, boierimea. Crede mie acum că nu neamul, nici sîn-

¹ J. Alsted, *Encyclopædia...* Herborn, 1630, *Historica...* p. 1057.

² Lat.: „Multa nec apta.” gr. Πολλά καὶ μὴ καίρια.»

³ În original: „Apex summus magistratus autoritas”.

⁴ În original: „Nemo potest Pluto — bogăției — pariter servire Deoque.”

140 gele, adică aristocrația, ci geniul//mintea dă noblețea și face pe bărbat nobil.¹

44. *Despre Licinius Valerianus* (255—260, A fost făcut prizonier de regele perșilor, Sapor): „Nu lucrurile aspre, ci cele blânde! De prietenul dușmanului fugi, chiar dacă aceștia aduc daruri, dușmanii îți aduc aceste daruri, nici cuvintele pe care le transmit nu sînt cuvinte, ci sînt lovituri, răni crunte.² Astfel să nu te temi de cuvintele aspre, ci de cele blînde.”

45. *Despre Licinius Galienus* (Probabil împăratul roman Galienus: 260—268): „Cu cît ești mai aproape de cel superior, cu atît ești mai aproape de moarte! Toate lucrurile cresc îndărăt cînd nu au loc să crească înainte. Moartea și pizma³ caută pe cele prea înalte cărora nu le este îngăduit să se mențină mult timp. Au și ele sfîrșitul lor ca orice lucru.”⁴

141 46. *Despre Saloninus Galerianus*: „Dragostea este fortăreață mare.//Nimic nu e mai greu de suportat ca ura poporului. Este putere mică, dar este lucru mare. Însă fortăreață și scut este dragostea.”

47. *Despre Caius Iulius Casius Putumus*:⁵ „Soarta se teme de cei dîrzi! Soarta se teme de cei puternici! De cei îndrăzneți se teme! Pe cei fricoși destinul îi silește prin îndrăzneală. Așadar, dacă fericirea te părăsește, îndrăznește ceva! Soarta constrînge pe cei leneși și pe cei mișei.⁶ Apoi se teme în aceeași măsură de cei viteji și tari. Dacă te îndrăgește norocul, fii bărbat viteaz ca să ajungi ceva și vei ajunge.”

142 48. *Despre Marcus Aurelius Claudius* (zis Goticul, de origine ilirică, proclamat împărat în a. 268; n. între 214—220. A înfrînt pe Goți la Niș): „Împăratul este legea cea vie. Cînd eram persoană particulară, nici legea nu o luam în seamă, dar am luat-o în seamă apoi, cînd am fost așezat cezar.//Să împărățească (legea)

¹ În original: „Non genus, at genius”. În slavă s-a omis „ci geniul” Sau: „Non gens, sed mens nobilitat nobilitata virum” — Nu neamul ci mintea înobilează pe bărbat, pe om, cu noblețe.”

² În original: „Non verba... sed sunt verbera acerba...”

³ Cf. orig. latin: „...mors et livor”. În slavă s-a omis *livor* „pizma”.

⁴ Cf. orig. latin: „...finem res habet” care în versiunea slavă s-a omis.

⁵ Împreună cu Soloninus Galerianus a luptat contra lui P. L. Galienus. Ambii fac parte din cei 30 de împărați tirani.

⁶ Cf. lat. „Ignavos Fortuna premit”... „În versiunea slavă s-a spus: „pe cel temător, fricos: *bojaznivi* șcastie ponuždaet”.

pe care o evitam. Cît de bun va fi împăratul, atît de vie va fi și legea. Acel împărat va plăcea mai mult, care se supune legii.”

49. *Despre Marcus Aurelius Quintilus* (împărat roman în a. 269—270, cînd a și murit): „Moartea cinstită — cinstită rușine. Este cinstită rușine să mori pentru o cauză bună. Rușinea cinstită să fie o moarte cinstită. Domnitorul doritor de bine caută și dorește să moară de două ori pentru o cauză bună. Dar este rușinos a muri altfel.”

143 50. *Despre Lucius Domitius Aurelianus* (împărat roman 270—275. A înconjurat Roma cu ziduri care există și astăzi): „Cu cît mai mare, cu atît mai blînd! Este mai presus de orice să fii stăpîn. Ce este mai sublim decît să domnești//peste o parte din Italia, care se întinde dincolo de Alpi. Un împărat cu cît este mai mare, cu atît mai mult să fie mai blînd față de dușmani. Îi este îngăduit și-i place să facă multe, dar puține încercă în mod liber.”

51. *Despre Marcus Claudius Tacitus* (împărat roman în 277 domnind numai zece luni): „Bun pentru sine, rău pentru ceilalți! Este rău cel ce este bun pentru sine. Cel ce este bun pentru sine, nu pentru alții, acela să se numească rău. Căci din cauza folosului, a cîștigului, va fi și bun și rău.”¹

52. *Marcus Anius Florianus* (împărat roman în a. 276): „Nedreptatea împotriva unuia este înspăimîntare pentru mulți. Cel ce săvîrșește nedreptate unuia, amenință și sperie pe mulți. Cel ce vatamă pe unul, acela amenință astfel pe mulți cu pedepse. Nedreptatea este lucru suspect.”//

144 53. *Despre Marcus Aurelius Probus* (împărat roman în a. 278—282): „Pentru orice plată trebuie să muncești. Ostașul nu trebuie să mănînce hrana pe degeaba. Cel care fuge de moară, acela fuge de bună voie și de făină.² Să i se dea ostașului ca plată prețul muncii în sine.”

54. *Despre Marcus Aurelius Carus* (împărat roman între anii 282—283): „Domn bun, tovarăș bun. Un domn bun face și pe robii săi buni. Dacă domnul însuși este bun, va fi și tovarăș bun. Chiar virtutea însăși a conducătorului are o putere imensă.”

¹ Cf. latin „Nam lucri causa sit malus atque bonus”. În slavă: „obrjašta radi budeću zlyi i blagii.”

² Adică: „Cine nu muncește, să nu mănînce”. Moara reprezintă munca iar făină reprezintă plata muncii. hrana: Sponte fugit, quicunque molam fugit, illo farinam fugi. În Ms. V., P. etc. e din eroare „ot mlana” în loc de *ot mlina* „de moară”.

145 55. *Despre Marcus Aurelius Numerianus* (împărat roman între a. 283—285): „Ceea ce auzi, să se și întâmple; ceea ce vrei să vezi, să și vezi. Astfel vei trăi cu adevărat, dacă vei avea grijă ca ceea ce auzi să se și întâmple. Să fie o virtute. // Celor buni nu le place numai umbra virtuții, ci virtutea însăși.”

56. *Despre Marcus Aurelius Carinus* (împărat roman în a. 283—285): „Să cedezi mulțimii. Poporului să cedezi. Să nu te supui. Dacă vrei să-ți tulburi liniștea ta, întreabă mulțimea tulburată. Mulțimea însă este ațîțătoare, este turbulentă. Pentru ca liniștea ta să nu fie tulburată, sîrguiește-te să faci loc, să cedezi mulțimii și poporului.”

146 57. *Despre Caius Galerius Dioclețianus* (împărat roman între a. 284—305; A persecutat crunt pe creștini în a. 303—311): „Nimic nu este așa de greu ca a împărăți cum trebuie.¹ Nu este nimic greu mirositor omului, care așează în sufletul său bunul cel mai presus de toate: să declare și să susțină cu tărie sărăcia cinsită. Cînd vorbirea este liberă, nu va fi nici oviolență împotriva adevărului sau a credinței.² Fără îndoială că nimic nu este // deopotrivă de greu ca a împărăți bine.¹ O! Darul prea greu al împăraților buni.”

58. *Aurelius Valerius Maximianus* (Cezar în a. 285—286; împărat roman între a. 286—310, cu unele abdicări): „Mai bine este să mori, decît să trăiești pentru sine, de unul singur. Este mai folositor să mori decît să duci viața particular și izolat.³ Astfel, o! omule, trăiește pentru tine, dar în așa fel ca să poți trăi și pentru alții, ca om, căci nu mai astfel trăiești bine, omule!”

147 59. *Florus Aurelius Constantinus* (este unul din împărații mărunți și disprețuiți de istorie, care au domnit între a. 293—306): „Virtutea, cît timp este chinuită și suferă, învinge. Virtutea care se realizează și se aplică, nu pierd. Cînd suferă, virtutea învinge. Triumfă biruitoare, crește împotriva dușmanilor // și ea singură nu va cunoaște moartea.”

¹ Se notează și în *Apophthegmata* de Erasmus de Rotterdam: „Nihil esse difficilius quam bene imperare” p. 499. Vezi și cap. *Izvoare*.

² Cf. orig. latin: „Cum vox libera nulla veritatis aut vis sit fidei”. Și în slavă: Egda glašu volnyi, ni edinā istinnomu ili vĕnomu nasilie budēu”. În latină topica este impusă de necesitățile versificației.

³ După originalul latin, unde avem un paralelism literar: „Melius mori, quam sibi vivere. Satius est mori, quam privatum agere”. În versiunea slavă partea a doua a paralelismului s-a omis.

60. *Despre Caius Galerius Maximianus* (împărat roman în a. 305—311): „Tăcerea este un dar de nebiruit. Promite și ia aminte că răul, greșeala vine îndată. Tăcerea este un dar sigur pentru cei credincioși. Chiar dacă vei tăgădui ceva, vei refuza, ia aminte că dauna vine tocmai la timp.”

61. *Despre Caius Galerius Maximinus* (împărat roman în a. 305—311): „Virtutea fără dușmani se vestejește. Soarta în care n-ai dușmani este mizerabilă.¹ Virtutea fără dușmani se ofilește. Din aceasta se naște, provine; Din mulțimea de slăbiciuni, din lipsa de treburi.”²

148 62. *Despre Florus Galerius Severus*, adică Flavius Valerius Severus, împărat roman în a. 305—307): „Sîngele celor pioși este sămînța bisericii. Cu cît creștinismul rezistă mai bine, cu atît mai mult crește sîngele creștin, sămînța // creștinismului. Cu cît se varsă sînge creștinesc mai mult, cu atît sămînța creștinismului încolțește și crește mai bine.”³

63. *Despre Marcus Aurelius Maxentius* (împărat roman în a. 306—312): „Frigianul se conduce cu biciul. Frigienii nu cugetă fără bici. Geniul, talentul, conduce mai bine orice lucru nobil, fără să-l tirască. Dar pe frigian însuși bătaia îl înțelepțește cel mai mult.”⁴

149 64. *Despre Caius Galerius Licinius* (împărat roman născut în Dacia, cumnat cu Constantin cel Mare. A domnit în a. 308—324): „Pentru stat scrierea este o ciumă. Eunucii și curtenii sînt viermii și șoarecii palatului. Literalele sînt o forță, dar și o ciumă publică.⁵ Luciniene! Cu atîta îndrăzneală cugeți tu!”

¹ „Misera fortuna, quae caret inimice”. În slavă: „Este ticăloasă fericirea lipsită de adversari”.

² În originalul latin e zicala: „Ex copiā inopia, ex otio negotium”.

³ În original sînt versurile: „Quo sanguinis plus Christiani funditur/Hoc seminis plus Christiani germinat”.

⁴ Această caracterizare a frigienilor ne surprinde, mai ales că frigienii au părăsit patria lor de baștină, adică Macedonia de nord și de est încă de la sfîrșitul epocii bronzului, trecînd prin Tracia și stabilindu-se în nord-estul Asiei Mici. Apoi în istorie frigienii sînt cunoscuți ca un popor mare, civilizată și puternic. Au rezistat contra hetitilor. Abia în sec. al VIII-lea î.e.n. Frigia a fost cucerită de Cressus, regele Lidiei, cîzînd apoi sub stăpînirea persilor, a macedonenilor, galaților și a romanilor. S-au păstrat vreo 150 de inscripții scrise în limba frigiană. Împăratul Marcus Aurelius Maxentius în slavă e Maximin. S-a luptat în Asia Mică și cunoaștea pe frigieni. Acest împărat a persecutat pe creștini, urmînd edictul lui Dioclețian. A murit în bătălia de la Tars.

⁵ Cf. orig. latin: „Virtus ac pestis publica sunt literae”. În versiunea slavă s-a omis *virtus* „putere, forță”, traducînd că „Literalele sînt o ciumă națională — Moru narodny sutī pismena”.

[Classis secunda „Symbolorum heroicorum“ de N. Reusner.]¹

În această parte este expunerea cezarilor și împăraților greco-romani de la Florus Constantinus cel Mare (306—337) și până la Carol cel Mare, primul împărat german. (Între 768—771 a domnit împreună cu Carloman și apoi singur — 814).

1. *Despre Florus Constantinus cel mare (306—337).* În 323 s-a convertit la creștinism, recunoscut ca religie de stat. A mutat capitala imperiului la Bizanț — Constantinopole): „Se cade să tai cu sabia orice rană de nevindecă. Un împărat nu trebuie să cruțe pe nimeni, nici chiar membrele sale. Pentru cauza păzirii și salvării întregului popor, este nevoie să pedepsim ca o vină și să înlăturăm orice rană de nevindecă. Astfel cum doctorul cel bun vindecă, făcându-te sănătos cu fierul și cu focul.“²

151 2. *Despre Florus Iulius Crispus* (fiul lui Constantin cel mare — a fost împărat în a. 317): „Omul în furie — nu este om! În furie, omul este în afara corpului său. Acel om, pe care-l biruiește mînia — omul cel crud, nu este om. Astfel acel om nu va fi stăpîn nici pe mintea sa, nici pe corpul său.“²

3. *Despre Florus Claudius Constantinus cel tînăr* (împărat roman în a. 337): „Cele bune sînt grele! Spre cele înalte este de ajuns și numai să vrei. Ceea ce este frumos, este de asemenea și greu. De aceea dorința cu toată puterea de a-l realiza este o laudă. Căci poate să fie ceva ușor de realizat, sau poți să renunți ușor la realizarea lui.“

152 4. *Despre Florus Iulius Constantinus* (probabil același Constantin, care a trăit între 316—340 și a fost împărat în Occident în a. 337): „Cînd crește mîndria, descrește fericirea! Fericitul ne-rușinat este nefericit. Fericitul care se înalță pe sine, // pierde fericirea. Fericirea nu crește în aceeași măsură, în care crește mîndria. Fericirea pe care conducătorul dorește să o aibă, este o bună stare a mîndriei, dar pentru cel ce se încrede în mîndria lui, va fi născătoare de nefericire.“

¹ Text apud J. Alsted, *Encyclopaedia...* Herborn, 1630, p. 2287 u. E vorba de aceeași versiune scurtă „breviter“.

² În slavă, s-a tradus: „...necunoscător al minții și corpului său“. Lat. „...impos mentis suae“ — „Nu e stăpîn pe mintea sa“. *Impos* cere obiectul în genitiv.

5. *Despre Florus Iulius Constantinus* (probabil precedentul). „Împăratul cînd ascultă pe cineva, să fie mult răbdător. Urechile împăratului să audă în chip egal și nedreptatea și cele drepte. Urechea unui împărat mare să fie sau surdă, sau răbdătoare. Dacă nu știi: veninul cel rău stă în ureche.“

153 6. *Despre Magnentius* (probabil șeful francilor (303—353) proclamat împărat roman în a. 350): „Rușinea pentru cel tînăr este o cinste, iar pentru cel bătrîn este o necinste. Rușinea pentru cel bătrîn este rușine; însă la cel tînăr este o podoabă. Dacă culoarea este semnul virtuții, așa cum roșeața este semnul rușinii// atunci de ce rușinea la cel tînăr este o podoabă, o cinste, iar la cel bătrîn este o necinste? Căci din aceeași cauză este cinste pentru cel tînăr, iar pentru cel bătrîn este necinste!“

7. *Despre Decentius*:¹ „Este greu să ascunzi tristețea! Blestemată este mîhnirea, care în chinuri nu are glas. Este greu sufletului să ascundă întotdeauna durerea. Nu este potrivit, nici nu este ușor, ca la tristețe să-ți închipui în minte un joc, o petrecere.“

154 8. *Despre Florus Claudius Iulianus Apostatul* (împărat roman între anii 361—363). Acestui împărat îi aparține exclamația: Tu ai învins Galileane!) „Este greu să te străpungi cu propriile tale pene. Este rușinos pentru un înțelept, — cînd are suflet, — să umble după desfătărilor trupești. Atunci îl doare mai tare și suferă mai mult. Se cufundă//mai mult în tristețea sa. Fiecare se apără prin lupta sa și prin arta sa.“

9. *Despre Florus Iovianus* (împărat roman în a. 363—364): „Scopul vieții este Christos! Să fie Christos scopul vieții și mîntuirea va fi luminoasă. Cel care are în viață acest scop nu va greși, ci va fi împăcat cu sine și cu lumea.“²

10. *Despre Florus Valentinianus I* (364—365): „Împăratul să fie salvatorul cel drept. Să ai pe francez prieten, dar nici de cum vecin. Împăratul să fie salvatorul cel drept și egal al poporului. Pe ostașii săi să-i stăpînească blînd și cu dreptate.“

11. *Despre Florus Valentinianus al II-lea* (împărat roman împreună cu fratele său, Florus Valentinus al II-lea): „Să fii străin de mînie și vei fi străin de nedreptate.//Vei fi fără teamă

¹ Împărat care împreună cu fratele său Magnentius au constituit „augustus“.

² Cf. orig. latin: „Non errat, vitae cui scopus, ille placet“. În slavă: „Nu va greși dacă sensul vieții lui acesta este“. S-a omis: *Ille placet*.

155 de orice bănuieți. Conducătorul¹, care este prea mlădios și neînduplecabil spre minie, nu va fi un ocrotitor excelent al dreptății.”

12. *Despre Florus Gratianus* (împărat roman între a. 375—383)

„Nu cum este de mult, ci cum este de bine. Nu cât de mult trăiești este folositor, ci cât de bine. Căci vei trăi îndeajuns de mult, însă numai dacă trăiești bine.”

13. *Despre Valentinianus cel tânăr* (probabil tot Valentinian al II-lea): „Prietenul cel mai vechi este cel mai bun! Pregătești noi prieteni? Să nu-i uiți pe cei vechi!² Cel căruia îi place și iubește binele, acela este și prieten bun. Căci nu știi ce fel va fi prietenul cel nou.”

156 14. *Despre Florus Magnus Maximus*://(împărat roman al Galiei și Spaniei. A fost învins și omorât de Teodosie cel Mare în a. 388): „Nenorocirea niciodată nu este biruită fără primejdie. În nenorocire va cădea cel ce fuge de primejdie.³ Niciodată o primejdie nu se învinge fără pericol.”

15. *Despre Florus Theodosius I cel mare* (379—395, a luptat contra popoarelor migratoare și a întârziat căderea imperiului. A susținut creștinismul): „Celui care se înfurie se cade să-i iei, să nu-i dai, săgeata. Așa că este permis și trebuie să se ia domnia de la cei nevrednici, dar să nu se dea.”⁴

16. *Despre Florus Arcadius* (395—408 — a domnit peste imperiul de răsărit): „Cele de sus cad pe neașteptate! Cele ce sînt foarte mari cresc pe încetul din cele mai mici. Iar cele mai mici apar deodată din cele mari. Cele înalte cad pe neașteptate; cele mari se năruiesc fulgerător. Cele mici cresc într-adevăr cu încetul și devin mari.”

157 17. *Despre Florus Onorius* (395—423 — împărat roman în Occident): „Ceea ce a fost rău adunat, rău se risipește.⁵ Rezerva caută depozit de păstrare; adesea cele rele vor pieri.//Însă bunurile agonisite cu bine, totdeauna vor fi bune. Cele agonisite rău vor pieri ca și autorul însuși al acestor rele.”

¹ În originalul latin e „dux” — omis în versiunea slavă.

² În *Adagia* de Erasmus se identifică maxima: „Novos parans amicos, ne obliviscere veterum...” Frankfurt 1646, p. 34.

³ În latină sînt proverbele: „Cura alia post aliam — O nevoie (nenorocire) după alta”; „Malis mala succedunt — Relele urmează relelor (nenorocirilor)”. S-a omis repetarea primei maxime: „Nunquam periculum sine periculum vincitur”.

⁴ După proverbul clasic: „Vana sine viribus ira! Minia, răutatea este zadarnică, dacă nu ești și puternic”.

⁵ După cugetarea lui Cicero: „Male parva, male dilabuntur — Cele agonisite rău (pe nedrept), rău se vor risipi.”

18. *Despre Florus Theodosius cel tânăr* (408—450. E autorul Codului Teodosian): „Să cedezi timpului. Îmbrățișează fericirea prezentă! Cel care se împotrivește timpului este un neghiob. Dar cel care cedează timpului, acela slujește lui Dumnezeu.”

19. *Despre Florus Placidus Valentinianus al III-lea* (425—455 în Occident): „Toate ale mele le port cu mine. Cele ce sînt ale mele, le dau ca facere de bine și ca artă. Toate acestea le port cu mine. Există și alți slujitori ai soartei.”

158 20. *Despre Florus Martianus* (450—457 — împărat roman de răsărit): „Este mai bună pacea decît războiul. Ori cât de mult timp se poate/trăi în pace, este permis să ieși din luptă. Nu este cinstit pentru împărat să ia armele, cînd poate trăi în pace. Căci și împăratul bun caută pacea chiar și prin luptă.”

21. *Despre Florus Leon I cel mare* (a domnit peste imperiul roman de răsărit între a. 457—474): „Virtutea unui mare împărat să fie clemența. Pentru soare, puterea este căldura. Pentru împărat, puterea este îndurarea. Rege soare sau frate cu soarele, astfel va fi și fratele meu.”

159 22. *Despre Florus Leon cel tânăr al II-lea* (împărat roman de răsărit în 474): „Să crezi și să nu crezi. Să ai prieteni dar să te gîndești că ar putea să-ți fie ca un dușman. Din cauza vițiilor tuturor să nu crezi pe niciunul. Să crezi celor buni, nu crede celor răi și vicleni. Dacă te încrezi în vreun prieten, //încrede-te; dar să te încrezi în așa fel ca și într-un viitor dușman.”

23. *Despre Florus Zenon Isauricul* (împărat roman de răsărit între anii 474—491): „Cui tare, pentru nod tare.¹ Pentru nodul mare cui ascuțit.² Răul se unește cu cele rele de cele mai multe ori. Nodul se distruge cu cuiul. Cui pe cui se scoate și se bate.”³

24. *Despre Florus Anastasie Decorus* (împărat roman de răsărit 491—518): „Otravă cu miere este cuvîntul dulce. Cuvîntul blînd are veninul său. Ce altceva este cuvîntul blînd decît numai

¹ Lat. „Duro nodo, durus cuneus.” Sau: „La (pentru) nod rău, cui rău,” ca în originalul latin și în versiunea slavă: „Malo nodo, malus cuneus — Zlago uzla, zlyi klin”.

² Sau: „Malo (duro) nodo, malus (durus) quaerendus cuneus”. Atestat la Hieronimus — Scrisoarea 69.4; Erasmus I, II. 5. E vorba de principiul: „Răul cu rău se scoate — Malum malo oppositum”.

³ Lat. „Clavum clavo pelleret” sau „trudere”. Apud Erasmus de Rotterdam, *Adagia id est Proverbiorum, paraemiarum et parabolarum collectio absolutissima*, Frankfurt, 1646.

otravă cu miere? Pentru că cine are minte bună cinstită, și limba lui este dulce, este plăcută.¹

23. *Despre Florus Anichie Justinus* (împărat roman de răsărit 518—527): „Ceea ce este de rușine, aceea să te și întristeze.²
160 Ceea ce rușinează aceea produce//și mîhnire. Pe cine rușinezi îl și întristezi. Cel rușinos se mîhnește să facă vreo rușine cuiva. Principele care depășește granițele rușinii este un conducător rău.“

26. *Despre Florus Anichie Justinianus I-ul* (împărat de răsărit 527—565): „Cel mai înalt for de judecată — nedreptatea cea mai înaltă. De la cei buni — cele bune în chip bun. Dreptatea cea mai înaltă — crucea cea mai înaltă sau este cea mai mare nedreptate. Cei drepti și cei egali iubesc întotdeauna o judecată dreaptă.“

27. *Despre Florus Justinus cel tânăr* (Justin II, împărat de răsărit 565—578): „Libertatea este un lucru de neprețuit. Nu există om fericit care să nu știe cele ce sînt fericite pentru sine. Să îți aduci aminte totdeauna cele ce au fost mai înainte. Nu este bună libertatea care se pregătește cu bani, ci cea mai bună prețuire potrivită fiecăruia este cea prin virtute. Acea este de mare preț.“

28. *Despre Tiberius Constantinus* (probabil Flavius Tiberius Secundus, denumit Constantin cooptat la domnie de către Justin în a. 578): „Darul celor săraci este tezaurul celor bogați. Să o socotești mai degrabă o binefacere pentru toți. Ceea ce dăruiești de bunăvoie celui sărac, dăruiești lui Dumnezeu. Darul către cei săraci este mare comoară pentru cei bogați.“³

162 29. *Despre Tiberius Mauricius*:// (Flavius Mauricius Tiberius—
161 împărat bizantin în a. 586, asasinat în a. 602): „Cel ce se teme este și crud! Drept ești Doamne și judecata ta este dreptatea. Ceea ce este temător, este în același timp și crud. Astfel tiranul totdeauna se teme de alții, de ai săi și de sine însuși. Drept ești o! doamne! Și ale tale sînt totdeauna cele drepte. O! judecător al soartei! Tu să fii pentru mine Dumnezeu!“

30. *Despre Florus poreclit Foca* (împărat al Orientului între a. 602—610): „Fericirea mai repede o găsești decît o păstrezi. În chip mult mai plăcut își pregătesc oamenii fericirea, decît să

¹ Conform proverbului vechi: „Mel în ore, pel în corde — V uste med a v srdci jed — În gură miere, iar în inimă fiere“ Sau: „Albina-n gură cu miere, și-n coadă acul cu fiere“.

² Lat. pigeat „să întristeze, să mîhnească, să dezguste“. Tradus în slavonă impropriu prin „da leanit“ — să trîndăvească“.

³ După originalul latin Tiberius Constantin este înaintea lui Tiberius Mauricius.

și-o păstreze. Soarta se joacă cu faptele omenești. Este mai ușor să găsești prin ea lucrurile cele mai mari, decît să le păstrezi multă vreme.“

31. *Despre Florus Ieraclie* (Heraclius I a domnit peste imperiul roman de răsărit în a. 610—641): „Victoria este de la Dumnezeu. Să calci peste aspidă și vasilisc și să te împotrivești leului și șarpelui. Nu puterea sau numărul, mulțimea, ci cauza dreaptă va birui și va aduce biruința bine plăcută lui Dumnezeu. Căci victoria care este purtătoare de biruință — singura fericită — va fi obținută în ceruri, de la Dumnezeu.“

163 32. *Despre Florus Ieraclie Constantinus* (probabil Heraclius al II-lea. A domnit în a. 641 doar trei luni și jumătate): „Patima nebunească¹ este o mîngiere bucuroasă.//O petrecere dulce este pasiunea furioasă. Este destul să poți să pedepsești. Ce altceva este această desfătare pentru corp, decît un rău dulce sau o patimă violentă, iar pentru suflet nu este decît ciumă și hrană rea.“

33. *Despre Florus Iraclion* (a domnit în a. 642 vreo șase luni împreună cu mama sa Martina): „Pentru un împărat rău, rea este și pieirea lui. Sfirșitul unui împărat! Oh! Este rău pentru împăratul cel rău. Întotdeauna, cu ajutorul lui Dumnezeu, începutul este bun. Dar sfirșitul începutului este bun numai pentru omul cel bun. Astfel toată negustoria se face convenabil, corect.“²

164 34. *Despre Florus Constantinus al doilea* (a domnit tot în a. 642. A fost crud și monotelit): „Să te supui constrîngerilor! Du-te unde te mîină soarta. Chinurile cele rele se vor risipi în chip rău. Supune-te nevoii. Dacă nu te supui de bunăvoie necesității, vei fi constrîns prin forță.//Este mare puterea necesității³, însă dacă-i slujești de bunăvoie nu mai există nici o putere a necesității. Așadar pe cel ce vrea să i se supună, ea îl conduce, iar pe cel ce nu voiește, îl tirăște.“

35. *Despre Florus Constantinus al patrulea Pogonatul* (a domnit peste Orient între 648—685): „Ceea ce se întîmplă în grabă, va dispărea în grabă. Ceea ce se face în grabă, aceea va și pieri degrabă: îndeajuns de repede, dacă este îndeajuns de bun. Cel care filosofează înainte de a avea barbă, acela nu filosofează mult timp.“

¹ Lat. *insania*, gr. *μαγία* sl. bezumie „nebunie“.

² Lat. „Sic totum geritur rite negotium“. În slavă: „Sice vse tvoritsja činovne dēlo“. Observăm că topica este identică.

³ După proverbul vechi: „Nevoia frange fierul — Necessitas frangit ferrum“.

165 36. *Despre Florus Iustinianus al doilea*:¹ „Multe sînt cele de prisos. Nimeni nu posedă îndeajuns. Mulți posedă și lucruri de prisos. Într-adevăr, nimeni nu are de toate și în deajuns pentru sine. După lege, trebuie ca toți să fie fericiți. Însă poate că nimeni nu știe să-și întrebuițeze bine averea sa.//Astfel cu cît cineva este mai bogat, cu atît acela este mai sărac.”

37. *Despre Florus Leon al patrula* (probabil Florus Leon al IV-lea, împărat al Orientului între 775—781): „Frumoasă este armonia între inimă și gură. Armonia buzelor și a inimii este cea mai frumoasă. Cît este de frumoasă înțelegerea limbii cu inima, cînd gura glăsuiește ceea ce inima simte și primește. Astfel amîndorura le este bine.”

38. *Despre Florus Tiberius Apsimar*: (împărat în a. 774, detronînd pe Justinian al II-lea. A tăiat nările lui Leontius): „Binele de prisos, o nimica din rău. A nu recunoaște mizeria și cele ticăloase ale tale însemnează a trăi fără nici un pericol. Dacă cineva nu are sensul răului, consideră că nici nu există ceva rău. Dar de ce să nu aibă ce-i trebuie din prisosință omul bun, pentru care nu există nimic rău? Binele există cu adevărat pentru acela pentru care nu există nimic rău.”//

166 39. *Despre Florus Filipicus Vardanus* (sau Bardanus, împărat al Orientului între 711—713; i s-au scos ochii): „Fericirea cere în curînd înapoi cele ce a dat. Fericirea este ușurată: cere înapoi cele ce a dat. Cele ce a dăruit acea fericire ușoară, sigur că le va cere înapoi. Ea este atît de constantă numai în ușurătatea ei.”

40. *Despre Florus Anastasie al doilea Artemius* (713—716): „Dacă nu dai, va lua mai mult. Sau se dă, sau se ia. Cînd refuzi celui căruia i-ai dat totdeauna, îi poruncești să ia. Celui căruia i-ai mai dat, totdeauna să-i dai! Chiar dacă îl refuzi uneori, atunci tu însuți prin bunăvoința ta de mai înainte îi poruncești să răpească — lat. rapere — oricînd ar vrea, ceea ce i-ai refuzat.”²

167 41. *Despre Florus Theodosie al treilea* (împărat grec a domnit între 715—717): „Suferința este vindecare pentru cei răi. Răbdarea//este remediu contra oricărei dureri. Medicamentul vieții

este răbdarea. Această este singura armă biruitoare. Împotriva celor răi. Dacă vrei să învingi sigur, învață-te să rabzi.”

42. *Despre Florus Leon al cincilea* (Isaurul, împărat al Orientului din a. 716. Era iconoclast): „Dușmanii ascunși sînt cei mai răi. Ura ascunsă este mai rea decît ura pe față. Orice om înțelept se păzește ca de cei mai răi dușmani, de cei ce sînt veseli la față și triști la inimă.”

43. *Despre Florus Constantinus al V-lea Copronimus*: (718—785; împăratul Orientului în a. 741): „Ce este corpul fără piept? Trupul fără inimă este distrus. Ceea ce este corpul fără inimă, aceea este împărăția fără împărat. Inima poate însufleți trupul și împăratul — împărăția.”

168 44. *Despre Florus Leon al șaselea* (denumit și al IV-lea a. 785): „Pentru ce ai fericirea, dacă nu o folosești?//Pentru ce să am fericirea, dacă nu se permite să fie folosită? Pentru ce ai tu o soartă așa de bună dacă nu o folosești bine? Nu puterea, nici mărimea bogăției te face fericit, ci folosirea ei.”

45. *Despre Florus Constantinus al șaselea* (împărat al Orientului în a. 780): „A comanda soției este lucru plin de deznădejde. A stăpîni natura femeii înseamnă a cădea cu totul în deznădejde. A stăpîni toate obiceiurile femeii, aceasta înseamnă să cazi cu totul în disperare. Așadar trebuie neapărat să rabzi, sau și mai mult va fi întărită dorința cea rea a femeii. Dacă rabzi, vei vedea că mai bine ți-o vei păstra. Dacă o apropii de tine cu binele, ea va fi mai degrabă laudă pentru amîndoi. Cîntea este vrednică de aceasta.”

169 46. *Despre împărăteasa și augusta Irina*:// (împărăteasă a Bizanțului între 780—790 și 792—802. A murit în exil în a. 803. A susținut creștinismul și cultul icoanelor): „Trăiește ca să fii viu. Trăiește așa ca să nu mori. Trăiește însă ca și cum ai fi pentru totdeauna viu. Căci astfel vei fi fericit. Trăiește pentru Dumnezeu. Omul care trăiește pentru sine, va muri.”//

Partea a treia

170 [Classis tertis: Symbolorum heroicorum... Nic. Reusner]

În ea se cuprinde expunerea despre împărații romano-germani de la Carol cel mare (742—814), primul împărat german și pînă la Mathius întîiul, cezarul austriac (1557—1619).

¹ Împărat al Orientului între 685—695 și 705—711. A fost rău și nerușinat. De aceea unele manuscrise slavone ale *Etice* notează că „i s-a tăiat nasul de către popor” „Otŭ naroda nosŭ urezanŭ”, Ms. P. f. 84 v.

² Cf. orig. latin: „Dare — cui semper dederis — si quandoque recusar: Sponte sua rapere hunc, cum lubet, ipse jubes”. Topica aceasta este impusă de necesitățile verisificației. O respectă și versiunea slavă, din care s-a omis: „cum lubet — cînd îi place”.

1. *Despre Carol cel mare* (Primul rege al Francilor și împărat al Occidentului, încoronat în a. 800 de Papa Leon al III-lea. Între 768—771 a domnit împreună cu fratele său Carloman, apoi singur până în 814): „Hristos împărătește, biruiește, el este purtătorul de biruință! Dacă Hristos împărătește, dacă el biruiește și aduce victoria, el să fie purtătorul meu de grijă și ocrotitorul împărăției mele.“

2. *Despre Ludovic cel pios I* (Fiul lui Carol cel mare, rege al Franței și împărat al Occidentului între 814—840): „Toate lucrurile se schimbă. Un cerc este lucrul oamenilor și merge în cerc.¹ Soarta învîrtește roata. Soarta întoarce totul. Astfel că schimbarea tuturor lucrurilor este mare.“²//

171 3. *Despre Lotar întâiul* (împărat al Occidentului 795—855): „Unde este miere, acolo este și fiere. Unde este mierea cea dulce, acolo și veninul cel amar.³ Niciodată nu există miere fără amărăciune; adică este o împerechiere între miere și fiere. Acolo unde este rîie, este și grăsime. Între ele cedează, astfel că învingătorul este atît durerea cît și plăcerea.“

4. *Despre Ludovic al doilea cel Pleșuv* (Regele Franței între 877—879): „Bunăstarea să fie egală muncii. Ce este munca fără o bună stare? Bunăstarea să fie egală muncii. Cel ce este bine înstărit, este încîntat și de muncă.“

5. *Despre Carol al doilea cel pleșuv* (rege al Franței 843—877): „Nedreptatea naște nedreptatea. Ceea ce se întîmplă păstorului, tot aceea și oilor. Nedreptatea este generatoarea dreptății;⁴ se pare că în modul acesta o viață rea face legi bune. Apoi ce se
172 întîmplă păstorului același lucru și turmei.//Tot astfel se petrece acest lucru și în societate.⁵ Dacă împăratul o duce bine și turma are același bine.“

6. *Despre Carol al treilea cel gras* (În 882 a fost împărat al Germaniei, iar între 884—887 a fost rege al Franței):

¹ După proverbul latin: „Humanarum rerum circulus est“ sau „Circulus res mortaliū“. Notat la Herodot (1.207.02).

² Lat. „Rerum omnium fatalis quidam quasi circulus est“. „E un fel de cerc fatal al tuturor lucrurilor“. „Fors omne rotat.“

³ După proverbul latin: „Mel in ore, pel in corde — În gură miere și-n inimă fiere“.

⁴ După lat. „Justitiam injustitia parit“. În slavă s-a tradus invers: „Dreptatea naște nedreptatea — Pravda nepravdu raždaetŭ.“

⁵ Cf. originalului latin: „Simul hoc contingit in urbe...“ care s-a omis în versiunea slavă.

„Gura mult grăitoare tulbură toate. Sau: Nimic nu este mai vătămător ca buzele mult grăitoare, care tulbură toate după cum vor.“

7. *Despre Arnulf* (850—899; a fost regele Germaniei (888) și apoi împărat: 896): „Este ușoară venirea demonului—lat. cacodaemona-. Dar pe cel chemat nu e ușor să-l alungi. Cu mult mai încet și mai greu sînt oaspeții izgoniți, decît sînt onorați și primiți. Geniul cel rău, care vine de voia sa, vine ca dușman.“

8. *Despre Ludovic al treilea* (Rege al Franței 879—892): „Cu
173 mîinile multora dar cu sfatul celor puțini.//Să pornești la luptă împotriva dușmanilor, cu mulți, dar să ții sfat cu puțini. Cu multe mîini la luptă, dar sfat să iei de la puțini. Prima virtute este a sfatului, iar a doua este virtutea mîinilor.“

9. *Despre Conrad întâiul* (Rege al Germaniei între 911—918): „Cînd soarta este blîndă — va amăgi. O soartă foarte blîndă înșeală pe cel cu care se joacă, fiindcă face un monstru din cel pe care-l iubește foarte mult.“

10. *Despre Henric întâiul* (Rege al Franței între 1031—1060): „Zăbavnic la răzbunare, grabnic la facere de bine. Principele să fie leneș la pedepsire; să fie iute la dăruire. Căci această virtute este singura care face mari pe zei.“

174 11. *Despre Oton I cel mare* (Împărat al Germaniei în 936, mort în 973): „Sau moartea, sau o viață cinstită.//Să fie bun ca principe. Sau moartea — sau viața cinstită. Așa să-ți fie ție: sau moartea, sau viața cinstită.¹ Pentru mine este mult mai plăcută o moarte bună, decît o viață rea.“

12. *Despre Oton al doilea* (Împărat al Germaniei între 973—983): „Pace cu omul — luptă cu vițiile. Război cu vițiile, pace cu cei muritori. Să fie pace oamenilor. Adesea furia sălbatecă ne face asemenea unor fiare feroce.“

13. *Despre Oton al treilea* (Împărat al Germaniei între 983 — 1002): „Bunăstarea reunită biruiește. Cu ușurință este frîntă fiecare suliță² în parte. Nu tot așa cele reunite. Mult mai mult pot virtuțile strînse într-o unitate. Devin o forță de neînvins.//
175 Dacă mintea este una, credința una și mîna este una singură.“

¹ Repetarea lipsește în originalul latin.

² Lat. *jaculum* „suliță de aruncat“; în slav. „săgeată“.

14. *Despre Henric al patrulea cel șchiop*¹ (Împăratul Germaniei între 1056—1106): „Nimic de prisos! Să nu iubești nimic prea mult, dar să fie astfel ca să nu ajungi vreodată să te întristezi. Nimic să nu dorești prea mult, ca să nu suferi prea mult. Orice este prea mult, strică: chiar și mierea peste măsură, devine fiere.”

15. *Despre Conrad al doilea* (Rege al Germaniei în 1024, apoi împărat între 1027—1039): „Respectă obiceiurile tuturor, dar păzește în primul rînd pe ale tale. Respectă obiceiurile tuturor, dar în primul rînd ia seama cu grijă la obiceiurile tale, astfel ca din acestea să devii înțelept pentru tine, dar prin aceasta să devii înțelept și pentru toți ceilalți.”

176 16. *Despre Henric al treilea cel negru* (Împărat al Germaniei între 1039—1056): „Cel care îndepărtează crima, //preschimbă blestemul în binecuvîntare. Celui care renunță la certuri, la procese, să i se dorească numai cele bune. Dușmănia naște dușmănie. Înțelegerea făurește dragostea.”

17. *Despre Henric al șaptelea* (corect este: Henric al IV-lea împărat în a. 1056—1106): „Mulți știu multe. Dar nimeni nu se cunoaște pe sine. Mulți știu multe, dar nimeni nu se știe pe sine însuși. Deci oricît ar ști acela, nu știe toate.”²

18. *Despre Henric al cincilea* (Împărat în a. 1106—1125): „Este rău să dorești moartea. A te teme de moarte este însă mai amar. Este un ticălos cel ce-și dorește moartea! Dar este mult mai mizerabil cel care se teme. De ultima zi nici să nu te temi, nici să o dorești! A dori moartea este rău. A te teme de moarte este și mai rău.”

177 19. *Despre Lotar al doilea* (1125—1138. A promovat justiția): „Ascultă și cealaltă parte.³ Jumătate din vina săvîrșită se spune; nici nu sînt săvîrșite toate //de un singur om. Însă este mai bine să vorbească amîndouă părțile.”

20. *Despre Conrad al patrulea* (corect e Conrad al III-lea ca în originalul latin. Împărat al Germaniei, a. 1138—1152): „Cu alții vorbește puține, dar cu tine însuși vorbește multe! Cu tine

¹ În originalul latin Nic. Reusner spune: Henric al II-lea, Claudius sau Bavarius, împărat în a. 1002. Numai în versiunile slavone apare Henric al IV-lea cel șchiop. Este probabil o eroare.

² În versiunea slavă s-a omis imediată repetare a gnomei în versuri: „Multi multa sciunt, sed ipso nemo/Se scit...”

³ După dictonul latin: „Audiatur et altera pars” caracteristic regelui Germaniei și Italiei, Lotar al II-lea n. 1060 și decedat în a. 1137. O altă zicală a sa era: „Beati qui faciunt justitiam” — Fericiți cei care fac dreptatea.”

însuși vorbe multe; cu ceilalți — amintește-ți că încă puțin să rămîna tainic. Cînd știe și altul — se risipește.”

21. *Despre Frideric întîiul Aenovarbul* (Împărat al Germaniei 1152—1190): „Cel ce nu știe să se prefacă, nu știe să împărătească. Este mai bine să fii pe placul unui singur om bun și cinstit decît la o mie, care nu sînt buni. Cel ce nu știe să se prefacă, acel împărat nu știe nici cînd, nici ce să poruncească. Este necesar ca un împărat să se prefacă în multe și față de mulți, dacă dorește să împărătească drept.”

22. *Despre Henric al șaselea* (denumit cel crud 1190—1197. Este succesorul lui Frideric Barbarossa): „Cel ce nu știe să tacă — nu știe nici să vorbească. Cine nu posedă arta de a tăcea, nu știe nici să vorbească ce e bine. Cel ce nu știe să vorbească la timpul potrivit, nu știe nici să tacă de bunăvoie. Cel ce vorbește și tace cînd trebuie, acela este înțelept.”

23. *Despre Filip al treilea* (Fratele lui Henric al VI-lea Împărat 1200—1209): „Este mai bine să alergi din nou, decît să alergi rău. Ceea ce este rău început, nu te rușina să preschimbi. Mai bine este ca omul să facă din nou, decît să facă rău. Căci niciodată nu e tîrziu, nu e nici rău, drumul către bunele moravuri.”

179 24. *Despre Oton al patrulea* (Împărat al Germaniei 1209—1218): „Gîsca gîgîie tare între lebede. Gîsca gîgîitoare face gălăgie între lebedele //care cîntă așa de frumos.¹ Dar și cel prost face gălăgie între bărbații învățați.”

25. *Despre Frideric al doilea* (Rege al Germaniei în 1211, apoi împărat 1220—1250): „Zgomotul amenințărilor² bășina³ măgarilor! Eu am auzit gîlceava multor veterani. Cine vrea să moară de zgomotul amenințărilor, acela este vrednic de bășina măgarilor ca apoi, nefericitul să fie înmormîntat în răgetul măgarilor.”⁴

26. *Despre Rudolf întîiul* (Împărat în a. 1273—1291. Născut prin a. 1218): „Este mai bine să împărătești bine, decît să-ți întinzi împărăția! Este mult mai bine pentru un împărat să împărătească bine, decît să-și mărească în chip rău împărăția sa. Acea este a împăratului înțelept, iar cealaltă a tiranului.”

¹ Cf. lat. „Garrulus argutos inter strepit anser olores”. În versiunea slavă s-a omis „argutos” care cîntă frumos, adică „lebedele” cum spune Virgiliu.

² Lat. Minarum strepitus... gr. ἀπειλή, -ης(η) sl. *preštenie* „amenințare”.

³ Lat. *crepitus*, sl. *perdenie* „piriit, bășină”.

⁴ În versiunea slavă s-a omis *rudentum asinorum* — „în răgetul măgarilor.”

27. *Despre Adolf cel îndesat* (împărat al Germaniei 1291—1298): „Sufletul e cel care face pe oameni bogați. Omul este mai bun decât banii. Este mai prețios omul fără bani, decât banii fără om. Fără îndoială că eu vreau mai mult omul decât banii. Este mai bine să mă lipsesc de bani, decât de omul cel bun.”

28. *Despre Albert întâiul* (Duce de Austria și împărat al Germaniei 1298—1308): „Ceea ce este mai bun, aceea este și mai plăcut. Să fie aleasă calea cea mai bună a vieții. Apoi să te obișnuiești și s-o faci cât mai plăcută. Ceea ce este mai bine, este și mai frumos. Astfel alegeți calea cea mai bună în viață, pe care deprinderea s-o faceți mai plăcută.”

29. *Despre Henric al șaptelea* (denumit Lützelburgicus. Împărat în a. 1308. Era religios): „Cupa vieții este și cupa morții.¹ Cupa vieții mi-a fost dată mie spre moarte//adică în chip de sfîștire. Cupa care este de obicei a vieții, să fie pentru mine cupa morții. Dar însoțitorul morții, tovarășul ei de drum, să fie mîntuirea cea dătătoare de viață.”

30. *Despre Frideric cel frumos* (Domnia lui se caracterizează prin războaie civile și excomunicări din cauza certurilor cu Ludovic al IV-lea): „Să sfîrșești cu o moarte bună! Nimic nu este mai fericit. Cel mai de seamă bun pentru un om este buna ieșire din viața aceasta. Pentru cel care crede, nimic nu este mai fericit decât o moarte fericită. El știe că viața oricît de fericită, tot moartea o așteaptă.² Apoi, cele ce sînt pe față, acelea și în ascuns. Nu săvîrși în chip tainic ceea ce te rușinează s-o faci pe față. Ceea ce te rușinează să faci pe față, te va dezgusta și te va opri poate s-o faci pe ascuns.³ Astfel săvîrșește în taină numai ceea ce săvîrșești pe față.”

31. *Despre Ludovic al patrulea* (adică Luovic al IV-lea Bavarezul, împăratul Germaniei între 1314—1347. Prin el se votează în a. 1338 „Sanctiunea Pragmatică”): „Acele lucruri sînt cele mai bune, care sînt cinstite.// Se cuvine să strîngi astfel de bogăție ca și aceea care se salvează din naufragiu împreună cu omul.”

¹ Cf. lat. „Ille calix: mortis sit comes *alma* salus”. În slavonă s-a tradus: „*alma* salus — prin mîntuirea cea albă, luminoasă”.

² Cf. lat.: „Ille sapit: mortem vita beata manet”... care s-a omis în versiunea slavă Ms. V. aci și Ms. P. f. 92 v.

³ Cf. originalului latin: „Quod pudeat fecisse palam, fecisse pigebit hoc clam...” În slavă s-a tradus: „Ceea ce te rușinează pe tine să faci pe față, este o rușine să o faci în ascuns.”

32. *Despre Carol al patrulea* (Împărat german între 1346—1378. Era mare avar, dar și om de litere. A întemeiat Universitatea din Praga, care-i poartă numele și astăzi): „Cel mai fericit lucru este să te desfășezi de furia turbată a străinilor. Cel care devine înțelept prin nenorocirea altuia, acela este cel mai înțelept, căci cel nebun abia cunoaște nenorocirea sau buba sa proprie.”

33. *Despre Venceslav întâiul* (Rege al Boemiei în 1378): „Nebunul înțelept este nebunul cel mai rău. Înțelepciunea nebunească întrece desigur pe toți nebunii. Acolo unde nu este bună-tate, dreptate, este nebunia și furia cea mai cumplită. Cine filosofează ceea ce nu este de prisos, acela este înțelept.”

34. *Despre Robert Palatinul* (împărat în anii 1400—1411): „Mizeria este un lucru vrednic de milostivire.//Milostivirea ocrotește, nu se uită la cauza ei. Dacă mizeria este vecină cu milostivirea, atunci fără îndoială că mizeria este vrednică de milostivire. Nu lua în seamă cauza acesteia, ci soarta cea rea.”

35. *Despre (Sigismund Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei în a. 1387; împărat al Germaniei în a. 1411-1437)*: „Astfel virtuțile, meritele cedează destinului, mai cu seamă cînd vin lucruri rele. Darurile nu sînt caracteristice acelor regi care le merită, ci sînt caracteristice acelorora care le sînt destinate de soartă. Dar darurile meritului nu cedează totdeauna darurilor soartei. Soarta, zarurile, apasă pe omul pe care virtutea îl înalță mai presus de lume.”

36. *Despre Albert al doilea* (Duce de Austria sub numele de Albert al V-lea, iar ca împărat al Germaniei sub numele de Albert al II-lea 1438—1440): „Cea mai mare bogăție în viață este prietenul. Să nu accepți pe cineva ca prieten fără chibzuință.// Dacă însă îl accepți, să nu îl înlături cu ușurință. Cea mai mare bogăție a vieții este prietenul. Cu cît este mai vechi, cu atît este mai încercat. Ca să-ți iubești prietenul, trebuie totdeauna să-l alegi. Iar pe cel pe care l-ai ales o dată, să nu-l părăsești de grabă.”

37. *Despre Frideric al treilea* (împărat al Germaniei 1440 sau 1448—1493): „Fericită este uitarea lucrurilor de nerăscumpărat. Nu știi că împărații sînt ținta săgetătorilor? Trăznetul — Pe-run-lovește de sus, dar nu căsuțele umile. Lucrurile ne merg bine, frumos, dar numai atunci cînd vom fi atacați cu cuvinte. Fericită este uitarea lucrurilor ireparabile.”

185 *Apoi: V. A. Î. T. P. D.* Dacă împăratul este ales după lege, sau este dat de Dumnezeu, el este trimisul/lui Dumnezeu, sau este al

doilea Dumnezeu pămîntesc. Dacă este neînvins, acel împărat este și sfînt. Biruitor și triumfător, fericit și pios. Astfel: *Vulturul ales învinge toate pe dreptate*.¹

38. *Despre Maximian întîiul* (împăratul Germaniei 1493—1519): „Ține măsura și ia seama la sfîrșit. Caritatea nu așteaptă cererile celui sărac. Cînd observă nevoia, îi oferă ajutorul și-l ajută. Omul înțelept ține măsura, dar în același timp observă și sfîrșitul. Acest sfîrșit obișnuiește să fie și în viață în același fel ca în toate lucrurile.” [Apoi: Ullezeit mit hut². „În orice loc, ori cînd să fii cu pălărie”. Adică să fii mereu în gardă contra vreunui atac sau primejdii. Conform ultimei zicale, Cezar a fost obișnuit să-și mai pună pe cap un fel de tichie sau fes de piele].³ Se știe că Cesar era chel. Ceea ce faci, să o faci cu prudență și să-ți petreci tot timpul cu mare precauție.”

39. *Despre Carol al V-lea* (Devine August în a. 1519. A trecut la reforma lui Zwingli): „Cît mai mult de bunăvoie. Nici o victorie fără îndurare.”⁴

40. *Despre Ferdinand*: (împărat al Germaniei 1556—1564): „Să fie dreptate sau să piară lumea. Să fie loc pentru dreptate sau să fie o adevărată distrugere a lumii, pentru că fără dreptate lumea nu poate exista.”⁵ *Apoi*: S.I.I.C.C.N.S.A.I.A. *Se întîmplă într-o clipă ceea ce nu se aștepta într-un an*.⁶

41. *Despre Maximilian al II-lea* (împărat al Germaniei între 1564—1576): „Domnul prevede toate. Atunci, ce mai am eu cu tine Soartă? De ce mai există în viață o grijă așa de mare, dacă Domnul însuși prevede toate faptele mele?”

¹ În poetica latină din evul mediu se obișnuia menționarea cu majuscule a inițialelor cuvintelor dintr-un vers repetat. De ex. în originalul latin al lui Nic. Reusner, în cugetările atribuite lui Frideric al treilea se menționează: A.E.I.O.V. adică: „Aquila electa iuste omnia vincit” sau în română: V.A.I.T.P.D. adică: *Vulturul ales învinge toate pe dreptate*.”

Spătarul Milescu nu menționează această în versiunea slavă. Uneori nici versul repetat nu-l mai traduce. Vezi mai departe: 40.

² Ullezeit este probabil un arhaism sau dialectism, azi: Allezeit.

³ „Proverbo extremo pileum appingere solitus fuit Caesar”. Toată partea din paranteze drepte este omisă în versiunea slavă.

⁴ În original: „Plus ultra — Mai mult, mai departe, înainte”. adică, să te porți mereu cu o cît mai mare clemență, mai ales după victorie.

⁵ În originalul latin: „Pentru că lumea nu se poate lipsi de dreptate... mundus iustitia carere quippe nequit.”

⁶ Majusculele sînt inițialele cuvintelor din versul ultim atribuit lui Ferdinand I-ul, pe care spătarul Milescu le-a omis. Poate că nu le-a înțeles nici rostul: „Accidit in puncto quod non speratur in anno”.

42. *Despre Rudolf al doilea* (împărat al Germaniei în a. 1600—1612): „Toate se vor petrece din voința lui Dumnezeu. Este îngăduit și este cinstit, virtuos¹ ca toate cele ce sînt să se petreacă din voința prea binevoitoare a lui Dumnezeu. Dreapta Domnului — a lui Jehova — să fie alături de mine în toate împrejurările protivnice. El să-mi fie scut, el să mă conducă și tot el să-mi fie de folos.”

43. *Despre Mathius întîiul* (fiul lui Maximilian al II-lea rege al Ungariei și Boemiei, împărat austriac al Germaniei 1612—1619): „Să fii de acord cu viața. Mai mare este cel care rămîne în acord cu viața, cu lumea. Dar eu voi fi mai mare pentru patrie.”²

44. *Despre Ferdinand al II-lea* (succesorul lui Matei întîiul): „Cu cei gilcevitori și buclucași să te porți potrivit legilor.”³

Însemnare: „S-a alcătuit și s-a tradus această cîrticică nouă de către Nicolae Spătarul la anii 7181 (1672) e.n. în luna septembrie în ziua 26”.

¹ Lat. *fas est*, ca și în gr. ὅτι ἐστὶ „e permis de legile divine” sau simplu: „este permis”.

² Matei întîiul nu trebuie confundat cu Matei Corvin, român de origine, rege al Ungariei, în a. 1458 protector al literelor, legislator și întemeietorul Universității din Buda. N. Reusner a păstrat o cronologie destul de consecventă a împăraților. Dacă s-ar fi referit la Matei Corvin, 1443 — 1490 nu l-ar fi pus după Rudolf al II-lea, pe care Matei al doilea îl succede.

³ Ferdinand al II-lea nu figurează în opera lui Nic. Reusner „*Symbola heroica*”. Este adăugat de J. Alsted în versiunea prescurtată a operei *Symbola heroica* de N. Reusner, publicată în *Encyclopaedia* din 1630. Probabil de aceea nici spătarul Milescu nu a introdus și pe Ferdinand al doilea în *Etica* sa. Poate că în ediția din a. 1620 a *Encyclopaediei* lui J. Alsted Ferdinand al II-lea nici nu exista.

CUPRINS

Prefața	5
Abrevieri	14
Partea I-a	
STUDIUL MONOGRAFIC	
Cap. I. Epoca Spătarului Mănescu în context european	19
Cap. II. Viața și operele Spătarului Mănescu cu contribuții noi la studiul originalelor, modelelor și izvoarelor	33
a. Spătarul Mănescu în Italia	38
b. Spătarul Mănescu în Rusia: 1671-1675	42
c. Spătarul Mănescu în China și în Siberia: 1675-1678	52
d. Din nou la Moscova: 1678-1708	54
Cap. III. Opusculul sau cărtica <i>Aritmologia și Etica</i>	60
1. Titlul	60
2. Conținutul	61
3. Istoria operei	64
Cap. IV. Originalele latine ale <i>Aritmologiei</i>	67
Johan Henric Alsted și Nic. Mănescu	69
Cap. V. Originalul latin al <i>Etice</i> . Stadiul cercetărilor	85
Cap. VI. Problematika alcătuirii opusculului <i>Aritmologia și Etica</i> și a unui model sau protooriginal chinez din secolul al XIII-lea	102
Cap. VII. Izvoare	107

Cap. VIII. Particularități lingvistico-stilistice în raport cu originalele și cu izvoarele latino grecești	128
--	-----

Partea a II-a

EDIȚIA CRITICĂ A TEXTULUI ORIGINAL LATIN, A CELUI SLAVO-RUS ȘI TRADUCEREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Notă asupra ediției	145
ARITMOLOGHJA	
Predislovie	153
Aritmologia miscella Johannis Lauterbachii. Načalo Arithmologii	154
Ex proverbis solomonis	160
Arithmologia Ethica Joachimi Camerarii	165
Arithmologia Ethica J. Camerarii. Ex variis authoribus. Arithmologia nra- vom J. Kameraria ot različnych tvorcov	165
Cautio. Drugoe predislovie	194
Proprietates quorundam populorum. Svojsva različnych narodov Regionum quorundam et nationum proprietates, Stranam někim i rodomu svojsvo	194
Proprietates animalium quorundam Svojsvo někim životnym	197
Unum. Edinoe	199
Arithmologia mythologica. Mythologičeskaja arithmologia	200
Multiforma. Mnogoobraznaja	200
Tria varie. Trech mnogoobrazno imenujutsja	201
Unum. Edinoe	215
Aritmologia ethica. Isocratis. Ex Isocrate. Ot Isokrata izbranije	216
GNOMOLOGIA HEROICA DE NIC. REUSNER. ITHIKA	
Classis prima symbolorum heroicorum. Pervyj že znamenie kesarev	222
Classis secunda symbolorum heroicorum. Casti vtoraja v nej že znamenije kesarev	240
Classis tertia symbolorum heroicorum. Casti tretija v nej že znamenije kesarev i carej.	253
	407

Traducerea în limba română	267
ARITMOLOGHIA	269
Prefața	269
Începutul Aritmologiei (de J. Lauterbach)	270
Aritmologia Etică de J. Camerarius	274
a. Din Paremiile lui Solomon	274
b. De la Isus Sirah	276
Aritmologia obiceiurilor de la diferiți autori de J. Camerarius	277
A doua prefață lat. Cautio	289
Însușirile unor popoare	289
Însușirile unor țări și neamuri	290
Însușirile citorva animale	291
Lucru unic	291
Aritmologia mitologică de I. Camerarius	292
În multe chipuri sint numite cu numărul trei	292
Unicate	298
Aritmologia etică de Isocrate	299
ETICA de Nic Reusner Leorin	392
Prima parte: Cezarii și împărații romani	302
Partea a doua: Împărații greco-romani	314
Partea a treia: Împărații romano-germani	381
Rezumat în limba rusă	331
Rezumat în limba engleză	349
Bibliografie	367
Indice de cuvinte și nume de autori. Notă	382
Indice de nume	383
Indice de cuvinte	390
Române	390
Latino-romanice	391
Grecești	394
Gatigo-germane	396
Stave	397
Faximile	409

Lector: VICTOR IOVA

Tehnoredactor: **POMPILIU STATNAI**

Bun de tipar 22. 06. 82. Coli ed. 25, 37. Coli tipar 25, 3
Planșe tipo 4.

Tiparul executat sub comanda
nr. 671 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918”,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România